

LADISLAV RADIMSKÝ

Sklonuj
své jméno
exulante!

Edice Vigilie 1967

LADISLAV RADIMSKÝ

SKLOŇUJ SVÉ JMÉNO, EXULANTE!

Pokus o pochopení bídy a slávy exilu

Ř Í M 1967

© 1967 by Ladislav Radimský

Ladislav Radimský: SKLOŇUJ SVĚ JMÉNO, EXULANTE! —
Obálku navrhla Gertruda Goepfertová-G. Vyšlo jako 8. svazek
v řadě » Studium«, edice Křesťanské akademie v Římě léta
Páně 1967. Vytiskla P. U. G. v Římě.

POUTNÍK STAV EXULANTSKÝ PROHLÉDA

Když na své životní pouti ve věku padesáti let jsem se proti své vůli náhle octl mezi exulanty, viděl jsem zpod svých brýlí lidi a věci tak podivné, že jsem svým očím zprvu ani věřit nechtěl. Mnozí exulanti mezi sebou se prali a sobě spílali, na své společné nepřátele docela zapomínajíce. Mnozí jeden druhému nadávali, vždy druhého a nikdy sebe sami pokládajíce za příčinu svého neštěstí. Jedni za cizinci nedůstojně běhali, škemrajíce o almužničku pomoci, kterou zatvrzelá srdce už od Jalty odepřela hodit do žebrácké čepice. Druzí odepřeli se mužně podívat do budoucnosti a proměnili se v solný sloup obdivovatelů doby, která se očividně vrátit nemůže, nevěříme-li v opakování cyklů historie. Tito lidé stále užívali titulů funkcí dávno již neexistujících, a stále se pokládali za velitele vojsk rozprchnuvších se při prvním výstřelu. Viděl jsem mnoho hašteření, vykořeněnosti, netolerance, nesvornosti, prodávání se cizím zájmům, nedostatek smyslu pro realitu, sobectví, ztrátu vši důstojnosti, hloupé pocity méněcennosti a malomyslnosti, spojené s velíkáštvím; viděl jsem mnoho stranicství, nedůslednosti a pošetilého kvaltování. Několik exulantů mě okradlo a za zády se mé hlouposti vysmálo za to, že jsem jim pomohl v době jejich nouze, vím o stech jmen lidí, kteří obdrželi čestnou půjčku do svých hospodářských začátků a kteří nevrátili peníze, které by dnes mohly pomoci znovu novým exulantům, peníze, které v jejich

zlepšených a někdy skvělých poměrech pro ně málo znamenají.

A co horšího! Viděl jsem exulanty, kteří se stydí za to, že exulanty jsou, zapírajíce svou vlast, řeč a dokonce své jméno a dávající si masku před svůj obličej, všelijak se pitvoříce, to vše často pro pár dolarů či marek měsíčního platu a vždy z čiré a vyzývavé hlouposti. Tito rádoby větší Američané nebo Francouzi než obyvatelé zemí, které jim poskytly pohostinství, zapomněli rodný jazyk dřív, než se naučili cizímu, takže učitelé jejich dětí je prosí, aby svou špatnou výslovností, s kterou mluví cizím jazykem na své děti, neztěžovali jejich školní práci. Viděl jsem mnohé, kteří si ve své asimilaci novému prostředí vypěstovali své umění mimikrů tak dokonale, že je v jejich šedivosti nočního hmyzu sotva rozeznáme od kůry stromů, na kterých se drží. Z čehož všeho do pláce mi bylo.

EXIL JAKO ZVĚTŠOVACÍ SKLO

Bída a malost exulantů ještě neznamená, že by exil nemohl být slavný a veliký. Velikost exilu vidím v jeho udivitelné schopnosti zjevovat pravdu o lidech i věcech. Exil je mi podoben zvětšovacímu sklu, které zveličuje dobré i špatné jakosti člověka, národa i doby. Exil činí to, co žádá Charles Péguy ve svém *Lettre du Provincial*: » Dire la vérité, toute la vérité, rien que la vérité, dire bêtement la vérité bête, ennuyeusement la vérité ennuyeuse, tristement la vérité triste. « Ptáte se, proč a jak dovede exil zastávat tuto funkci napovídáče pravdy? Poněvadž exil je pln utrpení pro své členy, bolest a utrpení — říkám zde málo nového — činí malé ještě menšími a velké ještě většími a silné silnějšími, mizerné mizernějšími a obětavé obětavějšími. Zkušenost nás naučila, že již z nacistických koncentračních táborů se vrátili špatní ještě špatnější a hrdinní ještě hrdinnější. V exilu vidíme totéž: honosní úředníci třeba zahraničního ministerstva se po ztracení svých úředních funkcí brzy rozpadávají v hromádečku prachu, větrem rozházeného do okolí, jiní, o kterých jakoby schválně se dříve nic nevědělo, bojují v exilu dále na svých ztracených vartách. V exilu malý básník přestává zpívat, velký teprve začne. Malý politik v exilu zakrní, velký teprve začne politiku dělat. Mistr Eckhardt napsal: » Das schnellste Tier, das euch trägt zur Vollkommenheit, ist Leiden. « Miluji exil, tuto lučavku královskou, tento prubířský kámen bolesti, který tak dobře a tak rychle dovede rozeznat zla-

to od pozlátka, diamant od uhlí, osobnost od kome-
dianta. Miluji exil, že přinesl tolik zklamání a také něco
naděje — naděje opodstatněné. Miluji exil, že tak
krásně vyčistil hlediště našeho kulturního i politického
života, že dal opravdovým hrdinům zpívat hrdinné role
a že panáky poslal mezi statisty. Ano, mnoho exulantů
se dostává nahoru protekcí a všelijakými machinace-
mi, ale nahoru jen v životě ciziny, nikdy, nikdy v ži-
votě exilu. Neboť exil za nic neplatí. A čím je exil delší,
tím lepší jsou ti, kteří dlouhé bloudění exilovou pouští
přežijí.

Pascal napsal, že velikost člověka je v tom, že ví
o svých hříších a o své smrti. Exulant je z tohoto hle-
diska člověkem nejlidštějším. Exil mu ve svém zvětšo-
vacím sklu ukazuje jeho bídu, všechny okolnosti, tak
zvané objektivní a vědecky dokazatelné, předpovídají
jeho — exulantovu — smrt. Jeho smrt jako člověka a
exulanta. Pascal však také napsal ve svých *Myšlenkách*,
že velikost pochází z bída a ubohosti. A když jsem
viděl matky zakazující svým dětem mluvit česky, když
jsem viděl lidi odhazovat národní tradice jako usmr-
kaný papírový kapesník, začínám doufat, že velikost
exilu se pomalu a jistě touto ubohostí prosazuje. » Ma
gloire est sur les sables! Et se ne point errer, o Péré-
grin,« básní Saint-John Perse, a poutník labyrinthem
světa, který prohlédá stav exulantský, s ním souhlasí.
Jen po projití peklem a očistcem máme naději se dostat
do ráje. Na píscích exilu, na sahaře bez citu, na bezvo-
dé poušti obecné ubohosti, z níž se náš poutník nevyjí-
má a vyjímát nesmí, kvete podivuhodný kvítek naděje
ve velkou Proměnu. Jen stateční ho uvidí, jen nejsta-
tečnější ho budou trhat. Jen ti zasvěcení, znalí pravi-
del nového řádu. Neboť čím je opravdový slavný exil
než tajnou společností zasvěcenců s obtížnými pravidly,
které jen vyvolení dovedou plnit? Čím jiným je exil
než skupinou lidí, jejichž společným jmenovatelem je
donquichotství, osamocenost a neúspěch v společnosti,

v níž žijí? Lidé, kteří svou rodinnou a národní tradici zaměnili za automobil, kteří místo srdce, obyčejně bolestivého, mají bankovní konto, lidé, kteří pracují pro vlast jen proto, aby v ní jednou za svou práci dostali zapláceno, do exilu nepatří. A radím jim, aby další stránky tohoto eseje nečetli.

BASNÍKOVA VÝZVA

Saint-John Perse, z jehož básně *Exil* je vzat výše uvedený citát, skončil ji těmito verši:

Et c'est l'heure, ô Poète, de décliner ton nom,
ta naissance, et ta race ...

Básník touto slavnou výzvou skončil, my jí chceme začít a pokusit se jí vyhovět. Exulant, exulanta, exulantu, exulanti ... atd., tak chceme skloňovat své jméno, abychom znali a dobře si pamatovali všechny své ... pády, abychom se konečně znali, abychom si uvědomili, kým jsme a kým nejsme, abychom znali své hranice a své možnosti. Je třeba definovat exil, je třeba projít delfskou bránou, na které bylo napsáno » Poznej sám sebe! « Toto definování bude těžké — není nic těžšího než sebekritika a sebepoznání. Nejednou se napsalo, že » naming and creating « je jedno a totéž, každý, kdo bude jmenovat exil, kdo mu dá jméno, bude ho také tvořit. A bude ho tvořit jen tenkrát, bude-li moudrý, nikoliv jen chytrý a vzdělaný, moudrý moudrostí, která bude na míle daleko od oné » conventional wisdom «, o níž dobře mluví John Kenneth Galbraith ve své knize *The Affluent Society*, jež má daleko od moudrosti kandidáta v demokratických i nedemokratických volbách. Není vždy příjemné jmenovat věci jejich pravým jménem, a kdo to činí, kdo dokonce právě jméno hledá, sotva bude oblíben. Jméno věci i člověka má vyjadřovat zkratkou jejich podstatu, nikdy nemá být maskou. A kolik lidí si i svým jménem masku nasazuje! Aby se

vydávali za někoho jiného, než jsou — svým jménem, svým zrozením a svou rasou ... jak říká náš básník! Mění svět v maskarní ples, který i ve známé Verdiově opeře skončí špatně. Hledání jména je strhování masek, definování exilu je činnost, která se dělá na maskarním plese o půlnoci, činnost, která odhalí obličej ohyzdné i krásné. A jsme si jisti, že naše půlnoc již již nepřichází?

EXIL JAKO ZJEV OBECNÝ

Kolik našich exulantů si myslí, že jejich situace je zcela zvláštní a výjimečná! Kolik jich v této výjimečnosti nalézají uspokojení ve své touze po sebelitování, pro své bolestíství, pro svůj pocit křivdy na nich spáchané, který jim tak vyhovuje! Tisíckrát nemají pravdu. Exil je zjev obecný, není omezen časem nebo prostorem.

Exil byl od počátku lidských dějin a bude do konce historie lidstva. Není zjevem dneška, ani včerejška. » L'exil n'est point d'hier! l'exil n'est point d'hier! «, volá Saint-John Perse opětovně. Byl ve všech dobách, v nejstarších mýtech i v dnešní politice. Byl zjevem moderním v dobách předhistorických, ve starověku, ve středověku i v novověku. Ať dějepisci nás poučí o tom, zda a jaký je poměr mezi počtem exulantů a stabilitou té neb oné doby! Ať nám ukáží, že zjev exilu provází kulturní bouře a politické revoluce, ať nám ukáží, že z exulantů vždy zase kvitly nové naděje klidnějších časů!

Zjev exilu není omezen prostorově, vyskytuje se v civilizaci východní i západní, na všech místech světa. Kdejaký kmen nebo národ, kdejaká rasa nebo kultura byla v některé své době kulturou exulantskou. Instituce exilu není omezena na jedno místo na světě, na jeden zemědíl. O exilu se mluví v dějinách čínských i indických, v dějinách afrických kmenů, u Sumerů a národů mezopotámských, v starých dějinách židovských, řeckých i římských, možná, že i stěhování ná-

rodů na západ bylo formou exulantství, středověk se svými válkami s nevěřícími a kacíři byl plný exulantů, objevné cesty a osazení Ameriky Evropany bylo dále jakýchsi exulantů, kteří zase sami z domorodého obyvatelstva exulanty dělali, v novověku Ahasver nepřestal bloudit, revoluce nepřestávaly bouřit a hranice států se měnit, což vše jen počet exulantů rozmnožilo a obecnost zjevu exilu potvrdilo. Ve dvacátém století dvě světové války velkolepě zmechanizovaly instituci exilu, přesuny velkých mas obyvatelstva byly a jsou na denním pořádku, pokrok naší doby se jeví i zde.

Exil tedy není zjevem jen českým. Ani my, jako národ, si nesmíme myslet, že dnešní náš exil je něco výjimečného. Je však také pravda, že zjev exilu zanechal v naší historii, a tudíž v nás samých, hluboké stopy a že několika vynikajícími osobnostmi spolutvořil dějiny našeho národa. Máme proto právě my tím větší povinnost zjevu exilu rozumět, máme se snažit jej pochopit. Měla-li první republika nějakou slávu, pak její slávou byla skutečnost, že — až na několik lidí, které bylo lze spočítat na prstech — neměla exulanty. Jak hrdě jsem tenkrát jako československý delegát mohl zasedat v malých komitétách, v Ženevě i jinde, v nichž se mluvilo o exulantech a jejich pasových, vízových a nevímjakých problémech, a to mezi zástupci států, nám přátelských i nepřátelských, které měly tolik másla na hlavě! Ten čas však minul, dnes náš národ patří k těm, které vyháněly, a jeho lidé patří k vyhnancům. Proto se musíme snažit zjevu exilu rozumět, pochopit jeho bídu i slávu.

Příčiny exilu rovněž nejsou jednoduché, jsou četné a složité. Mohou být politické, náboženské, kulturní, mohou být dobré i špatné. Jako sami exulanti jsou a mohou být dobří i špatní, tak také i příčiny jejich exilu mohou být dobré a špatné. A je zajímavé si uvědomit, že jakost exulantů nejlépe ukazuje etiku vyhnání. Katolická vítězná většina po Bílé hoře byla by na

tom ještě dnes mravně mnohem lépe, kdyby nežil Komenský. Vláda Rusů v Polsku vyšla by z dějin s lepší známkou, kdyby na Západě nežil Mickiewicz. Dějiny by byly milosrdnější k vládnoucí ghibelinské frakci ve Florencii, kdyby *Božská komedie* nebyla bývala napsána v exilu. I Augustus by byl vznešenější, kdyby Ovidius nepsal své *Epistulae ex Ponto* a byl horším básníkem. I dnešní režim, vládnoucí v Československu, se bude jednou hodnotit — podle nás. Hle, zde je naše první možnost a sláva exilu! Neříkejme proto, že jako exulanti jsme bezmocní. Vězme, že my z ciziny jednou v historii budeme soudit ty, kteří nás vyhnali! Neboť špatný nevyhání špatného ani dobrý dobrého. Budťo jsou špatni oni, nebo my. Tertium non datur. Naše bída je jejich slávou, naše sláva jejich mizerností. A tu se vás ptám: Kdy a kde malá menšina měla větší moc? Ptám se těch exulantů, kteří výmluvou, že se nedá nic dělat, omlouvají své nicnedělání.

Obecný zjev exilu, neomezený ani časem ani prostorem, má nekonečně mnoho příčin, které mají jednoho společného jmenovatele. Tímto společným jmenovatelem je intolerance. Intolerance, která je obyčejně zavrženíhodná a jen zřídka hodná chvály. Neboť k hříchu tolerantní nemá být nikdo, ani většina ne. Největší ubohostí je intolerantnost exulantů, kteří sami jsou obětí intolerance. Proto exil se hádající je exilem bídným. Což ovšem neznamená, že zdravý a uvědomělý exil ze svého těla nemá vyloučit živly cizí, často hniající a škodlivé.

Exil je zjev tak obecný, že není omezen nějakými hraničními čarami ve fyzickém slova smyslu. Když mou matku komunisté vyhodili z domu, v němž žila, trpěla a radovala se přes padesát let svého života, žila až do své smrti také v exilu, i když bydlela v Praze. V Československu jako jinde existuje nyní tak zvaný vnitřní exil, o kterém ještě budeme a musíme mluvit podrobněji. Neboť jeho příslušníci jsou našimi bratry a se-

strami, jsou krví našeho těla a jejich oči jsou našima nejlepšíma očima. Jejich existenciální situace je stejná jako naše — i když žijí za podmínek tak různých. Znasobují náš počet, činí nás většinou z menšiny. Což zase zvyšuje naši odpovědnost, což zas je políček v tvář těm, kteří říkají, že exulant nemůže nic dělat.

Kladu tak velký důraz na obecnost exulantského zjevu, abych vymezil a ocenil si rozložitost pole, na němž exulant své jméno má hledat a nalézt. Jen při pochopení zjevu obecného pochopíme naše nynější exulantství české, jehož některé zvláštnější rysy se mohou odrazit jen od pozadí obecného. Na takovém světovém a historickém pozadí se může nejlépe objevit i skutečnost, která zase může přispět k slávě exilu: skutečnost, že obyčejně jen vzdělanci jsou vyháněni, že jen inteligence a osobnost bývá nepohodlná. Člověk, který se chce a umí všemu přizpůsobit, člověk, který si snadno zvykne i na šibenici, člověk, který je to, co jí, člověk, který stejně dobře slouží za Rakouska, za první republiky, nacistům i komunistům, člověk, který byl případně nazván — myslím také od Zdeňka Němečka — věčným úředníkem, obyčejně exulantem není. Nemyslíci lidé každý režim potřebuje, dělníka pracujícího bez přemýšlení u svého stroje nebo psacího stolu, nikdy nikdo odnikud nevyháněl. I Hitler takovým dával větší přiděly cigaret a placené prázdniny v lázních. Zdeněk Sláma v jednom ze svých epigramů správně mluví o tom, že jistější je hlava, která kývá, než ta, která myslí. Stav exulantský je proto stavem především intelektuálů, což způsobuje a vysvětluje hodně jejich chyb, dává však možnost naděje a nutí k větší odpovědnosti. Nekonformnost je tedy typickým znakem exulantů; exulant, který se v cizině konformuje — i kdyby se konformoval okolí a okolnostem mnohem přijatelnějším — ztrácí svůj esenciální punc a vlastně přestává být exulantem. A ukazuje, že neodešel z domu, aby si zachoval svou osobnost, nýbrž proto, aby jen přizpůsobení hor-

šímu prostředí vyměnil za přizpůsobení prostředí, které pokládá za přijatelnější. Opakuji však, že je slávou exilu, že postihuje více vzdělance než nevzdělané, inteligentní víc než neinteligentní, a že tedy malý počet exulantů ještě nic neříká o jejich síle a budoucím vlivu.

CO ZNAMENA SLOVO » EXIL «?

Věřím, že sama slova říkají mnoho o tom, co znamenají. Nebo co znamenaly původně, dokud je doba nepřikryla nánosem nových a nových významů. České slovo » exil « je zčeštěné latinské slovo » exilium «, jež ve starší latině se psalo » exsilium «. Toto latinské slovo lze přeložit do češtiny slovem » vyhnanství «; exulant je tedy vyhnanec, exulantství je stav, v němž žije ve vyhnanství.

Tato slova především jasně říkají, že vyhnanství je stav, v němž člověk žije nedobrovolně, že exulantem není nikdo, kdo opustil místo, kde dříve žil, o své vůli. Moment donucení je tedy rozhodující. Kdo dobrovolně odešel z domova, z vlasti, ze svého prostředí, v němž se zrodil, není exulantem, nýbrž vystěhovalcem. A je přistěhovalcem tam, kam se odstěhoval. Řekneme-li nahlas tato slova, vyvstane nám na mysli stěhovací vůz, v němž si emigrant veze do ciziny své svršky, ať už to je jen chudý uzlíček šatů, nebo zařízení do bohaté vily. Vystěhovalec také likviduje své věci doma, rozloučí se známými, prodá, co nepotřebuje v cizině, a určí si sám dobu svého odchodu. Ne tak exulant: ten si obyčejně s sebou nebere a nemůže vzít nic nebo docela málo. Pobělohorští exulanti si s sebou vzali Kralickou bibli a Labyrint světa — v dalším se také zeptáme, co jsme si vzali my, exulanti dvacátého století. Exulant také doma své záležitosti nelikviduje — likvidují mu je jiní — a dobu svého odchodu si neurčuje. Vystěhovalec je vystěhovalcem, když odchází z domo-

va, a je rázem přistěhovalcem v nové zemi. Exulant své jméno nemění, je exulantem při svém odchodu z domova i je jím i v zemi nové. Málo záleží na tom, že v nové zemi je úřady i ostatními pokládán — má-li takové štěstí — za přistěhovance, neboť oficiální svět status exulantství, ač je exulantů na milióny, kupodivu neuznává a právně nebere na vědomí.

Moment donucení je tedy pro pojem exulantství rozhodující. Je jedno, jaká forma donucení to je. Může to být prosté násilí fyzické, hrozba ztráty svobody nebo dokonce života, při čemž zase slova »svoboda« a »život« mohou mít pro různé lidi různý smysl. Ztráta svobody pro jednoho znamená kriminál, pro jiného je ztrátou svobody již skutečnost, že nemůže číst svobodné noviny. Život pro jednoho znamená holou hospodářskou existenci, pro druhého třeba možnost tvořit, psát, malovat a skládat. Čím vzdělanější je člověk, čím subtilnější a vznešenější ve svých požadavcích na život, čím je člověk osobitější, tím citlivěji reaguje na různé způsoby donucení. Jednoho exulanta je nutno, aby se stal exulantem, v pravém slova smyslu vyvést a vykopnout přes hranice, jiný se stává vyhnancem, nesmí-li svobodně vyznávat náboženské nebo filosofické teze, kterým věří.

V slově »exil« však není řečeno, kdo nebo co exulanta vyhnalo, není řečeno, proč byl vyhnán, není řečeno, z čeho byl vyhnán. Může být vyhnán z vlasti, z domova, z určitého kraje nebo města, může být vyhnán z církve, ze spolku, z politické strany, z rodiny nebo určité společenské vrstvy. I důvody vyhnání mohou být spravedlivé i nespravedlivé, čestné i nečestné, přízemní i idealistické, vyšší i nižší. A exulanta může vyhnat vladař, vládnoucí strana nebo klika, veřejné mínění nebo prostě nesnesitelné poměry. Na tu »nesnesitelnost« je nutno ovšem klást důraz: kdo si jen chce hospodářsky nebo jinak polepšit, ten odchází z domova nikoliv z donucení, nýbrž dobrovolně, a proto není

exulantem, nýbrž jen vystěhovalcem. Ono Dykovo »opustíš-li mě, zahyneš« se na ně často vztahuje; nevztahuje se však na exulanty, kteří vlast dobrovolně neopustili. Říkají-li komunisté tuto větu těm, které sami z vlasti vyhnali, svědčí to zvláště výmluvně o jejich negramotnosti a ovšem také cynismu.

Vyhnat lze někoho nejen z určitého prostoru, nýbrž i z času, z určité doby. Marxismus byl například zajímavou filosofií devatenáctého století, kdo je v druhé polovině dvacátého století vyhnán z jeho vlivu, je vyhnán z minulosti, je vyhnán do modernějších časů. Není shozen dolů, je vykopnut nahoru. Proto je tím smutnější, když vykopnutí zase spadají dolů, spadají do minulosti a dívají se zpět — jako ti hříšníci v Dantově *Pekle*, kteří mají hlavu na tělo nasazenou obráceně. Je čas si uvědomit anachronismus komunistického režimu u nás, v čemž opět by mohla být jedna složka příští slávy našeho exilu.

POKUS O POCHOPENÍ BÍDY A SLÁVY EXILU

Esej, pokus o pochopení bídy a slávy exilu, máš, čtenáři v rukou. Nikoliv vědecké dílo, ba ani ne pokus o ně. A esej je méně než věda — a také někdy více než ona.

Esej je méně než věda — tento píšu v chalupě v lesích, aniž mám po ruce referenční knihy, knihovny a díla o exilu jednající. Schválně jsem žádné nečetl, cituji-li něco, cituji z paměti. Nemám také žádná čísla týkající se exulantů, nemám statistiky, bez nichž, zdá se, vědecká sociologie nemůže tvořit. Ostatně jsou statistiky jen o vystěhovalcích a přistěhovalcích, exulanty statisticky nezachycuje — z dobrých důvodů — ani stát, který je vyhnal, ani ten, který je přijímá. Ostatně je číselně zachycovat ani nelze: jet' exulantství stav duše. A duše nemají místa ani v hospodářství, ani v politice. A málokdy v jiných vědách. Věda měří, esej se jen měřit pokouší. Descartes byl vědec, jeho současník Komenský byl esejista. Vědec vždy vyhrává nad esejistou, ale esejista déle trvá. Nejsem si jist, zda Descartesovo vítězství nad Komenským je docela konečné.

Pro esejistu, jak si čtenář již všiml, je exulantství stav duše, a nikoliv zjev politický, hospodářský, sociologický, psychologický a jak se všechny ony nauky, které by se mohly exulanty zabývat, jmenují. K nim nechť se obrátí ten, komu záleží na *vnějšcích* faktech víc než na zdraví a nemoci duše. Mně záleží víc na mé duši. Při vši úctě k vědě a k jejímu úsilí nepokládám za

nutné, aby všechny projevy ducha člověka byly stůj co stůj vědecké. Nevěřím, že například náboženství, mravnost a filosofie sama mají být vědecké, nebo *jen* vědecké. Vždyť věda zachází nutně s nutností, s determinovanými silami, přírodě, jak známo, se poroučí jen posloucháním. Věda poslouchá, esej však revoltuje. Unamuno napsal, že není nic stagnantnějšího než filosofie filosofů a teologie teologů. Dovolte, abych dodal: než věda vědců. Tvořivý vědec musí být esejista. Je pravděpodobno, že nedostane nadaci na svou práci — jako ji nedostal Leonardo da Vinci, Galileo, Pasteur nebo manželé Curieovi — není však vyloučeno, že něco nového nenalezne.

Není to tedy jen vědecká má neschopnost, že nepíšu » a scientific paper«, jak se po anglicku velmi případně říká. Jsem exulantem protimarxistickým, a proto též v určité omezené míře protiracionalistickým. Marx prosadil racionalismus kde čeho, historie, morálky, zabil i samu filosofii tím, že ji chtěl udělat vědeckou. Věda se mu stala účelem života, odtud pramení element nelidskosti marxistické vědy. I Majakovský napsal, že není nic strašnějšího než věda jako účel. Abych bojoval proti vědě jako účelu, proti vědě jako cíli života člověka, jsem ve vyhnanství. Mohl bych spolknout za domov ledacos z marxistické praxe, nikoliv však toto! I v západním světě věda kraluje až příliš autokraticky, nikdo mě však nenutí se jí klanět. Nikdo mě zde nenutí, abych svůj vlastní existenciální problém řešil vědecky.

Rekl jsem, že exil je stav duše. To vysvětluje, proč data o něm hledám ve své duši, a nikoliv v knihách. To vysvětluje, že píšu esej, a nikoliv » a scientific paper«. Jeť esej nejsvobodnější literární forma, a z lásky k svobodě jsem přece exulantem. A tu smím jít ve své definici exilu ještě kousek dále: exil není jen stav duše, je to stav duše svobodné. Se vší bídou a slávou, které svoboda vždy a všude s sebou přináší.

O EXILU » DOGMATICKÉM «

V Československu je nyní módou — od té doby, co to Chruščov blahé paměti dovolil — boj proti » dogmatismu «. Proti dogmatismu marxistickému dokonce, čímž není řečeno, že pro lidi jasnějšího a modernějšího ducha není to jen zástěrka umožňující boj proti komunismu vůbec. Časopis *Svědectví* se z exilu připojil k tomuto boji proti marxistickému » dogmatismu «, a aby posílil svou pozici doma, vyslovil se i proti » dogmatikům « exilovým, kteří prý také existují. Ano, vím, že existují, protože k nim patřím.

Toto konstatování mi ukládá, abych vysvětlil, co mně slovo » dogma « znamená. Pochází z řeckého » *dogma* «, což znamená » zdáti se «. Podle vysvětlení, které jsem kdesi četl, říkalo tolik lidí a tak často, že se jim to nebo ono zdá takové či makové, že toto zdání pomalu dostávalo pozitivní tón jistoty. V tomto smyslu jsem dogmatický i já, neboť říkám, že se mi zdá to či ono pravdou, a poněvadž nejsem vševědoucí, musím to za pravdu pokládat — dokud nejsem vyveden z omylu. Jsem exulantem » dogmatickým, « poněvadž se mi zdá, že mám pravdu já, a nikoliv ti, kteří vládou doma.

Odpůrci církve či církví napadají dogmata jako něco fosilního a zkamenělého, co zastavuje život a vědecký pokrok. Zapomínají, že náboženství přímo nemá s vědou co dělat, a tím méně s vědeckým pokrokem, který je pojmem velmi relativním. (Je atomová bomba vědecký pokrok?) Ač může být věda o náboženství nebo o různých vyznáních a církvích, vpravdě neexistuje vě-

decké náboženství, což ovšem není jeho minus, nýbrž plus. Jeť obor vědy omezený, jeť mnoho věcí mezi nebem a zemí (a bude do konce světa, který věda podle druhého thermodynamického zákona přece předvídá), jež se vymykají vědeckému zkoumání. Tvrdit opak znamená popírat platnost principu neurčitosti, který stanoví existenci tajemného zbytku, unikajícího vědeckému poznání. A lidská duše sama je víc než předmět psychologie, a Pascalův děs před prázdnotou a velikostí vesmíru neodstraní ani přistání lidí na Marsu. Církevní dogmata jsou mi něco jiného než brzdy pokroku: jsou mi stupni, po nichž tělesný člověk vystupuje k větší spirituálnosti. Jsou mi železnými skobami, které si alpinista vráží do příkrého srázu nebo skalnaté stěny, aby se na ně zavěsil, aby se o ně opřel při další cestě vzhůru. Lidstvo těžce ve svém materialismu hledá duchovní ideál, a když ho nalezne, není správné, prohlásí-li si ho samo nebo za něho církev (která se vždy ptá před vyhlášením dogmatu na obecný souhlas kněží i laiků) za jistotu, o kterou se může opřít? I » dogmatictí « exulanti, k nimž patřím, mají své určité jistoty a litují ty, kteří je nemají. Exulanti, kteří jsou protidogmatictí, příliš zrelativizovali hodnoty, o kterých s komunisty chtějí debatovat. Debata s komunisty je účelná a nutná, avšak jen tehdy, děje-li se z pozic, které protivníku nejsou od počátku vydány v plen. Přistoupím-li hned na počátku diskuse na základní témata komunistická jen proto, aby se mnou polemizovali o menších praktických problémech, prohrál jsem svou debatu již předem, a vlastně žádná debata není možná. Nedebatují přece mezi sebou lidé, kteří myslí příliš podobně.

Zdá se, že protidogmatictí exulanti se snaží v rámci daných možností zlepšit osud našich lidí doma propagováním reforem, které jsou jistě užitečné a které z krutého komunismu chtějí udělat komunismus méně krutý. Tato činnost dostala jméno gradualismus, gra-

dualisté v exilu zde pracují ruku v ruce s gradualisty komunistickými, kteří doma také vidí komunistické zlořády a chtějí je odstranit — v zájmu očividné lidskosti a ovšem také v zájmu udržení komunismu, který ve své stalinské formě je nemožný. Mám větší porozumění pro tyto reformní snahy, které jsou prováděny doma, než pro ty, které se dějí od exulantů. Doma nelze útočit na komunismus veřejně, venku to možno je. Domov musí volit stupňovitý postup proti nepříteli, venku — a právě proto, že nás to nic nestojí, jen snad nenávisť komunistů, na kterou máme být hrdí! — nemusíme se se svým bojem skrývat v podzemí. Ani Švejk by nebyl býval Švejkem, kdyby za první světové války žil třeba v Americe. Mám pro švejkovinu plné porozumění, ovšem za předpokladu, provádí-li se v pravý čas a na pravém místě. V letech 1945-48 byla odporná.

Gradualisté kladou právem důraz na praktičnost svého postupu a na sterilnost a neplodnost činnosti exulantů » dogmatických«. Mají pravdu, díváme-li se jen na dnešek nebo na budoucnost docela blízkou. Díváme-li se jen na budoucnost, z které ještě sami můžeme něco utrhnout pro své malé osoby. Dogmatický exulant ovšem nechce trhat ovoce své práce sám, má na mysli národ, který je stár přes tisíc let a další tisíce může mít před sebou. Gradualismus vyhovuje Americe, ale nikoliv nám. Americké politice stačí, když nemusí nečinně přihlížet komunistickým zvěrstvům, když vidí, že tím, že odepsala střední Evropu, nezavinila příliš velké utrpení, když humánnější tamější komunismus není jí již nebezpečný svou ofenzívností. My exulanti však máme říci hodně hlasitě, že to, co stačí velmocem, nestačí nám exulantům. A nestačí ani národu doma. Nám nestačí jen zlomení komunistického hrotu. Nám jde o duši, o metafysickou duši národa, o věčnou duši jeho synů a dcer, o duši generací budoucích. Modlíme se k svatému Václavu, aby nedal zahynout nám ni budoucím, nemodlíme se, aby pár intelektuálů mohlo jet

do ciziny nebo si koupit banány, nemodlíme se k našemu patronu, aby západní svět měl pokoj na šumavských hranicích. My víme, že komunismus je zlý ve své podstatě, nejen proto, že dává málo svobody dělnickým odborům nebo proto, že řidič autobusu vydělá v Americe čtyřikrát tolik za hodinu než jeho kolega v Praze. Nikdo nebude mít větší radost než my, dostane-li řidič v Praze lidštější plat; nám však jde o víc, musí nám jít o víc. Jinak jsme měli zůstat doma a dělat lidštější komunistickou politiku v ÚRO.

Gradualismus je v podstatě odrůda pragmatismu, nyní praktická. Je to filosofie americká, filosofie národa, který v jejím rozkvětu nebyl vážně ohrožen ve svém bytí. Nesmí a nemůže to být filosofie národa postaveného Prozřetelností na tak nebezpečném místě v Evropě a ve světě. Pragmatismus má v určitých věcech velmi blízko k marxistickému historickému relativismu, což samo znamená, že nesmí být filosofií toho, kdo chce tento marxistický relativismus a utilitarismus potříti. Prakticky to znamená, že nesmíme chtít jen spravedlnost třídní (byť byla lepší než třídní nespravedlnost), že nesmíme chtít ani spravedlnost buržoazní, že musíme chtít spravedlnost, která stojí nad chvílí, dobou, módou a politickým oportunismem, ať již levým nebo pravým. Že takové spravedlnosti na zemi nikdy nebylo dosaženo? Ano, nebylo. Ale ve všech světlych dobách lidských dějin ruce hrdinů po ní sahaly.

KDE DOMOV MŮJ?

Protikladem exilu je domov. Domov je obecné jméno pro to, z čehož je vyhnanec vyhnán. Exulant není exulantem, nemá-li domov; bezdomovec, tulák, světoběžník a kosmopolita nemůže být exulantem. Není pravda, že exulant je člověk bez domova, naopak, je exulantem tím exulantnějším, čím víc svůj domov v srdci nosí, čím je mu domov přítomnější. Kdo by neznal Kollárovy krásné verše o vlasti, kterou v srdci nosíme? O vlasti, kterou nelze biti ani krásti? Co by za to komunisté dali, aby i ji nám mohli ukradnout! A jako jsou jim milí ti exulanti, kteří na ni zapomenou a exulanty být přestanou! Právem komunisté pokládají za ideálního exulanta toho, kdo na svůj domov zapomene a vlast svou zahodí. Kdo se cizímu prostředí beze zbytku asimiluje, a tedy přestává být exulantem. Kdo má domov v Americe, v Kanadě, ve Francii, v Austrálii, ten ovšem už exulantem není.

Neboť — nevšimli jste si toho? — slovo » domov « nemá množné číslo — » domovy « (třeba Masarykovy domovy) znamenají něco jiného než » domov «, jako třeba » matky « znamenají něco jiného než » matka «, kterou každý má jen jednu, jako třeba slovo » Bůh « nemá množné číslo, » bohové « s malým » b « nejsou násobkem Boha. Pokud vím, zpíváme » Kde domov můj? «, a nikoliv » Kde domovy mé? « Neexistuje proto ani domov » starý « a » nový « — jeden z nich domovem není; kdo si říká, že má dva domovy, obvykle je bezdomovec, který nemá žádný. Znáám mnoho vyhnanců

z komunistického Československa, kteří začali svou exulantskou kariéru v Německu, pak odešli do Austrálie, pak dostali vízum do Kanady, odkud se přestěhovali do Spojených států. Mají tito poutníci opravdu » domov starý, novější a nejnovější «, domov číslo jedna, dvě, tři a čtyři? Ne, třikrát ne! Domov není kuličkou, kterou lze posunovat na počítadle!

Jsou lidé, kteří se mnou nesouhlasí, mají domov v celém světě. Exulanty ovšem nejsou a já si dovoluji tvrdit, že celý svět nemilují, nemilují-li zvláště jeden jeho koustíček. Hans Kohn ve své autobiografii *Living in a World Revolution* právem prohlašuje, že se při svých » Wanderschaftech « po světě nikdy necítil být exulantem, že byl všude doma. A směje se Heinemu, že po dvacetiletém životě v Paříži stále toužil po Německu. Nerozumí Dantovi, který naříkal, » jak slane chutná chléb mimo domov a jak těžké je stoupat po schodech v cizích zemích! « Je pravděpodobné, že lidé bez domova jsou šťastnější, ač sám o tom mám své pochybnosti, podložené zkušenostmi. Je to však štěstí s vytrženým srdcem; pro exulanta lítost po domově a touha po něm formuje jeho osobnost, bez které se nechce těšit vegetativnímu štěstí.

Napsal jsem výše, že domov je to, z čeho exulant byl vyhnán. Správněji je však říci, že domov je to, kam se exulant chce vrátit. Není pravda, že pro exulanta je domov minulostí (krásnou minulostí), pravda je, že je jeho budoucností. Nostalgický exulant není vůbec žádným exulantem, zoufalý exulant teprve ne. Pravý exulant ví, že se domů vrátí, když ne jako živý, tož jako mrtvý, když ne sám, tož ve svých dílech, které tvoří v cizině s myšlenkou na domov. Máchův Vilém miluje svou zemi krásnou, milovanou, nejen jako svou kolébku, nýbrž i jako svůj hrob, a Josef Hora ve svých *Máchovských variacích* oslovuje nás takto:

Poutníku, sbohem. Lučinou
zacházíš, zajdeš, a než rtoma
ti slova lásky uplynou,
v svém zamlknutí budeš doma.

Bídou exulantů je vykořenění. Není bez kořenů ten,
kdo má hrob doma. Pravý exulant bude a vrátí se do-
mů v svém umlknutí, vrátí se do země, kterou podle
Josefa Hory » Bůh a svět postavili ve svůj střed «.

O POTREBĚ KOREŇŮ

Domov je A a Ω našeho pozemského života. Poutník, cestující mezi těmito dvěma body, nezabloudí; kdo ví, kde se narodil a kde bude pochován, není bez kořenů. Není třtinou větrem se klátící, není pouhým předmětem historických sil, není nositel nervózy doby, není ke koupení nikým a ničím.

Amerika není zemí exulantů, je to země přistěhovalců, prezident Kennedy ji správně ve své knize nazval *Zemí emigrantů*. Proto tak usilovně hledá tradici, proto mnoho obyčejných domů, jen sto let starých, je chráněno před zbořením. Nedávno New York Times přinesl článek a fotografie »archeologického« výzkumu connecticutské rodiny, která v zasypané studni na dvorku svého venkovského domku vydolovala kusy porcelánových koflíků a pár džbánů z roku — nastojte! — 1900! I čeští a slovenští přistěhovalci do Ameriky, kteří přestanou být exulanti a zapomenou na našeho Cyrila a Metoděje, budou brzo prohlížet své studny a staré kufry, a budou své syny a vnuky jmenovat jmény jako Lee, Grant, aby je lékaři-psychoanalytici na newyorské Park Avenui a jinde nestáli tolik peněz. Nevím, kdo všechno pravidelně léhá na jejich pohovkách, vím jen, že to nejsou exulanti hodní tohoto jména.

Vykořenění přistěhovalců v Americe — a právě tak jinde — vede k zbožnění peněz. A k přehnanému hledání účtyhodného postavení a hodnoty. V zemích relativismu a pragmatismu, ať jsou to země před železnou oponou nebo za ní, se vykořeněným zdá, že jen

peníze jsou hodnotou absolutní. Proto exulanti, kteří vytrhnutím kořenů ze své země a zahazením vší tradice svých předků přestanou být exulanty pravými a uvědomělými, upnou se na vydělávání peněz a šplhání po žebřících kariér způsobem mnohdy nedůstojným. Místo, aby Americe dali něco ze své tradice, berou z ní to, co je na ní nejhoršího. Přestanou hledat v sobě, co je dobré a špatné, a začnou se starat jen o to, co jim řeknou jejich sousedé, konformují se podle legendárních Johnsesů, a » public opinion «, toto nové božstvo Ameriky (a nejen Ameriky) se jim stane nejvyšším sudidlem všech hodnot. Nejhorší je, že toto zbožnění veřejného mínění přenesou i na mínění domova, který opustili a o kterém právě tito lidé vědí tak málo, poněvadž studium věcí československých se nejeví v měsíčním platu ani v týdenní mzdě, takže i jemu se snaží konformovat; ač by se měli především tázat, co je dobré a zlé, a nikoliv po tom, co si pragmatičtí a oportunističtí lidé doma — komunisté i protikomunisté — myslí. To vše vede k podporování komunismu Tuzemem, k turistice po Československu a k erozi exilu. Je samozřejmé, že erozi nepodléhá člověk z křemene, nýbrž jen panák ušitý z hadrů. Není to náhoda, že protikomunistický boj, politický i kulturní, podporují jen lidé finančně neúspěšní, kdežto lidé zámožní, kteří si myslí, že jejich peníze jim dovolují být indiferentní v boji za lepší svět, se kupodivu drží stranou, pohlížejíce na práci finančně slabých s pobavenou povýšeností. Tím větší čest přísluší několika málo výjimkám.

O JAKOSTI EXILU

Na předcházejících stránkách jsme si již uvědomili, kdo exulantem není. Víme již, že exulantem není člověk, který z domova nebyl vyhnán a kdo se domů nechce vrátit ani jako prach a popel. Exulantem není, kdo odchází do ciziny jen za lepším bytím, ať to už dělá v roce 1948 nebo dvacet let po komunistickém puči. Exulantem není, kdo v exilu ztratil domov, kdo zahodil jeho tradici a hledá stůj co stůj novou. A kdo se přizpůsobením novému prostředí docela zkonformuje a asimiluje duší i tělem svému okolí. Věční úředníci, o kterých jsme již mluvili, pokračují ve své kariéře samozřejmě i v cizině a exulanty přestávají být, zapírajíce svůj původ a své jméno.

Všichni tito lidé dále už nebudou patřit do našeho zkoumání, neboť vystoupili ze stavu exulantského. Lidé, kteří v něm zůstávají, mají ovšem jako exulanti různou jakost. Nemluvím o jakosti těchto lidí z obecného hlediska. Tento esej nemůže zajímat, zda exulant je špatný nebo dobrý lékař či právník, zda exulantka je dobrou nebo špatnou matkou, čímž neříkáme, že právě dobrý exulant nemá větší možnost být dobrým lékařem, právníkem nebo profesorem, že nemá větší možnost být dobrým otcem a matkou, a to už proto, že není třtinou větrem se klátící, nýbrž celou osobností. Co nás zde zajímá, je jakost exulanta jako exulanta.

V každé erozi hraje hlavní úlohu čas. Čím déle padá kapka na kámen, tím je hlubší důlek, který vy-

rývá. V roce 1948 — jako předtím v roce 1938 u vyhnanců Hitlerových — byl exulantem kdekdo. Po dvaceti letech je jich již méně — nejen proto, že umíráme. Padající kapka času hlodá v nás stále a stále. Nehlodá však na každém kameni stejně rychle. Jsou kameny měkčí a tvrdší, jsou exulanti podobní jílů i démantu. Kdo vydrží být exulantem několik desetiletí, je udělán z lepší látky než ten, koho voda rozpustí za šest neděl. Proto si můžeme směle pamatovat jako axiom, že exulanti z roku 1966 jsou jako exulanti — a osobnosti — ve svém průměru cennější než ti z roku 1948, respektive, že svou lepší jakostí jako exulanti prokázali. Čas je prubířským kamenem všeho: uměleckého díla, lidské lásky i věrnosti, která je vlastností slušící exulantu. Neboť ne všichni, kteří doma se nejvíce dušovali a říkali »Věrní zůstanem«, vydrželi se svou věrností déle než tři čtyři roky.

Ano, vím, že eroze exilu a postupné přizpůsobení novému prostředí se pokládá za přirozený zjev. Je to přirozený zjev, nejsem ochoten to popírat a přít se se sociologií, se statistikami a novináři, kteří to znovu a znovu — celkem zbytečně, poněvadž to nikdo nepopírá — objevují. Řekl jsem však již, že tento esej není vědeckou studií a nechce jí být. A exulant není zjev přirozený, jako exil nemá nic přirozeného. Naopak, exulantství je něco nepřirozeného, umělého, kulturního a proto vysoce lidského. Člověk je částí přírody, je však něčím víc než jen touto částí. I život, vegetativní i živočišný, bojuje a je protestem proti fyzickému přírodnímu zákonu o postupné degradaci energie, život člověka pak přímo — chcete-li donquichotsky — bojuje o nesmrtelnost. Ano, člověk svým tělem patří do vývoje přírody, je také vývojem, ale vývojem, který si sám sebe uvědomuje — tak to napsal Teilhard de Chardin. Ne, exulant není jen přírodninou, je protestem proti erozi času, proti smrti — jako každý opravdový člověk, hodný tohoto hrdého jména.

A exulant je jen člověkem exponovanějším než lidé jiní, je barometrem budoucího lidství, je seismografickou křivkou, na jejímž sestupu či vzestupu můžeme pozorovat věci a děje budoucí.

Jinými slovy, dnešní československý exil — a platí to stejně o exilech všech dob a národů — je lepší dnes, než byl před osmnácti lety. Je samozřejmě méně početný — kdyby se vůbec mohl počítat! Exulant je podoběn řecké klasické soše, o níž říká Simone Weilová, že jedna taková socha obsahuje tolik krásy jako všechny řecké sochy dohromady. Tedy i v té nepočetnosti pravých exulantů je jejich sláva. Bídí jen ti, kteří je počítají a ubývajícím počtu se smejí.

Jakost exilu se neurčuje jen časem a počtem. Určuje se také velikostí naděje na poražení nepřítele, pravděpodobností návratu a možností nového a slibnějšího života ve vlasti. Je-li naděje na toto vítězství velká, počet exulantů se bude zvyšovat — jejich jakost však bude klesat. Nejjakostnější exulant je exulant doufající proti naději, jak se říká v Písmě. Exulant, který ví, že živ již domov neuvidí, exulant, který od vítězství nad těmi, co ho vyhnali, si již docela nic neslibuje. Kdo je exulantem, kdo podporuje exulantské časopisy a exulantskou kulturu a politiku jen proto, že by se mu jeho neúčast jednou doma mohla vyčítat, je exulantem jakosti podřadné. Exulant, který počítá na zajímavé funkce doma, na vrácení majetku, který mu byl ukraden, který se chce pomstít, je spíše přítěží než kladem exilu. Proto nový náš axiom hlásá, že jakost exilu je tím vyšší, čím je horší politická i kulturní situace, a naopak. Až jednou se bude lze se slávou vrátit, nepojede domů jen to nejlepší, nýbrž i to nejhorší. Bude pak najednou exulantů jako jepic, a jako jepice budou staří jen jeden den. A není pak vyloučeno, že vrátivší se pravý exulant, který se nestal exulantem za pět minut dvanáct, pojede domů až dlouho za no-

O VNITRNÍCH EXULANTECH

Vyhnanec nemusí být vyhnán přes státní hranice, může být vyhnán ze svého domu, ze svého kraje, ze společnosti, jíž byl členem, ze svého zaměstnání, ze svého tvoření. Takových exulantů je dnes v Československu na milióny, a poněvadž jsou nejen našimi spojenci, nýbrž bratry a sestrami, měli bychom je lépe znát a vědět, kdo takovým vnitřním exulantem je. Je to těžký úkol, poněvadž to nemají na čele napsáno z důvodu nasnadě jsoucích. I tito exulanti jsou jako my nepřáteli režimu, musí však žít, a proto musí pracovat pro komunismus, což jim vyčítat nemůžeme, když my v cizině to dělat nemusíme. Avšak tato práce má určité hranice, které lze aspoň přibližně stanovit obecně, ač v konkrétních případech mohou být výjimky. Žil jsem za nacistické okupace země doma a vím, že pojem kolaborantů byl velmi přesně definován, byť se dělaly a udělaly určité chyby. Pravidlem bylo, že nikdo nesměl dělat víc než musel. Například se vědělo, že člověk v určitém exponovaném postavení musel někdy říci několik slov nebo vět k oslavě německých vítězství nebo Vůdce Německé říše. Avšak jen člověk velice zabedněný nerozeznal větu řečenou nebo napsanou z donucení od šplhounství nebo přímé velezrady. Od spisovatelů se nežádalo, aby v každé větě nadávali Hitlerovi, žádalo se však od nich, aby — byli zticha. Vědělo se, že člověk prostý — dělník nebo sedlák — má menší odpovědnost než třeba novinář a spisovatel, žádalo se, aby česká inteligence, české srdce, česká věda a umě-

ní nacismus nepodporovaly. Totéž máme a *musíme* *žádat* i dnes! Kdo se v těchto mezích nezdržuje, kdo dělá za komunismu kariéru, k vnitřnímu exilu a tím k našim přátelům nepatří. Necht' ví, že stojí na druhé straně plotu.

Jinými slovy: i za komunismu se musí žít, nemusí se však dělat kariéry a být na vedoucích místech. Kdo za komunismu pracuje lopatou nebo píše na diktát u psacího stroje, může být vnitřní exulant a nemusí lhát. Napíše-li však novinář, spisovatel, básník víc než musí, nebo namaluje-li malíř sociálně realistickou krajinu podle komunistického receptu, je to buď komunista, nebo lže. A ten první je mi milejší.

Zmenšuje-li se počet exulantů v cizině — a zmenšuje se příjemným prostředím a naskytnuvšími se kariérami — počet vnitřních exulantů se očividně zvětšuje. Zas kvůli zhoršující se situaci doma a tím, že poměry i přemýšlení otvírají lidem oči. Jde tedy o dvojí pohyb, který činí vnitřní exil stále důležitějším činitelem v boji proti komunismu. Mám určité zprávy, že i bývalí komunisté, kteří třeba ještě neměli statečnost legitimaci strany vrátit, do vnitřního exilu vstupují ve stále větším počtu. A my je musíme mezi sebe vítat: předně proto, že jsme křesťané, kteří mají odpouštět a kteří rozumějí tajemství pokání. Je samozřejmé, že pokání žádá i lítost a napravení křivd — podle velikosti provinění. Kdo se provinil zločiny, při svém obrácení ví sám, že zasluhuje trestu. Uvědomme si také, že konvertité jsou nejnadšenějšími bojovníky, že svatý Pavel před svým obrácením se jmenoval Šavel a pronásledoval křesťany. Proměna komunistů v nekomunisty je nutná, a to už proto, že jich je, či spíše byl tak velký počet. Nelze z národa vyhodit na polovinu jeho členů, nutno tuto polovinu převést na naši stranu. A mezi námi má být větší radost nad jedním komunistou pokání činícím než nad devadesáti devíti pravičáky od narození.

Vnější i vnitřní exil jsou spojité nádoby — jsou jedno. Nesmějí však být nádobami stojaté vody, proud musí mezi nimi oběma přinášet nové myšlenky, jeden musí druhý poučovat. Musíme činit vše možné, aby se tento styk zvětšil, aby byl srdečnější a intimnější, abychom byli opravdu údy jednoho národního těla. Způsoby a formy tohoto styku mohou být nejrůznějšího druhu, a zde jistě není vhodné místo o nich podrobněji mluvit. Řekněme však hned, že jednou formou takového styku *není* týdenní pobyt v pražském Alcronu nebo v Karlových Varech, ani střílení bažantů na bývalých panstvích nebo nakupování broušeného skla v tuzexových podnicích.

Jako lze dezertovat z exilu v cizině, tak lze dezertovat z exilu domácího — a to často i útekem do ciziny. Kdo utíká do ciziny jen proto, aby se měl dobře nebo lépe než doma — a kolik lidí to veřejně a jaksi hrdě říká, ač by se za takové přiznání měli stydět! — ten se do vnějšího exilu nezapojí. Až vycucá z exilu do svých hospodářských začátků co jen je možno, zmizí, jako by se zem po něm slehla. Takové utečence komunismus vítá, zbavuje se svých nespojenců, utečenci decimují vnitřní protikomunistickou frontu doma. A v cizině ji neposilňují, naopak, přispívají k její demoralizaci. Měl jsem malé potěšení mluvit s několika takovými lidmi, z nichž morální rozklad jen čísel a kteří jsou nebezpeční svému novému okolí a zdravotnímu stavu jeho duše. Je třeba je vyvrhnout z exulantského těla rychle a rázně, a nepřipustit, aby mohli kolem sebe šířit nákazu oportunismu, indiferentismu, šplhounství a mravního relativismu.

Někteří utečenci z vnitřního exilu hlásají až příliš hlasitě svůj antikomunismus, vpravdě však se komunistům podobají jako vejce vejci. Tací přijdou do exilu, a nevědouce nic o práci již vykonané, vrhnou se na kdekoho a hlásají zásady, za něž by se nemusil stydět ani nejzarytější stalinista. Hlásají nenávist vůči komu-

nistům, která se na vlas podobá třídnímu boji, a jsou příliš hloupí, než aby pochopili, že třídním bojem se třídní boj neodstraní. » Zlé přemáhej dobrým, « praví se v epištole svatého Pavla Římanům. Nemyslím, že protinacistické krutosti, které jsem viděl první dva dny po devátém květnu 1945 v Praze, něco dobrého nám přinesly, byť byly stokrát pochopitelnější. I zde platí, že nezvítězíme nad svými nepřáteli, nebudeme-li mravnější a lepší, než jsou oni. A nebylo by ani v zájmu světa, abychom komunistickými metodami zvítězili.

Mluvíce o vnitřním exilu, konstatujeme tedy, že i z něho lze utéci stejně jako z exilu vnějšího: asimilací mezi vládnoucími, ztrátou osobnosti, útekem do parazitství. Útek z exilu je vždy útekem od sebe samého, je vždy projevem pocitu méněcennosti, vždy aktem sobeckým. A nejhorší takový dezertér je onen, kdo komunismus si plete s národem, komu národ a komunistický režim je jedno a totéž. Jako Hitler nebyl totožný s německým národem, a neměl tento národ v sobě zapírat nikdo, komu zvěrstvo nacistů ublížilo, tak nikdo nemá zapírat a stydět se za český nebo slovenský národ jen proto, že doma vládne komunismus. Už proto ne, že jak Hitlerovi, i komunistům potvrzuje jejich obžaloba, že exulanti jsou a už doma byli cizím tělesem v těle svého národa. Každý exulant se má chovat tak, aby komunistické hříchy nečinil státnickou ctností. Slyšel jsem od jednoho pseudoexulanta na vlastní uši, že po tom, co mu český národ udělal, o něm do smrti nechce slyšet. Nevím, jak on český národ definuje. Vím jen, že je dobře, že brzy zcela zmizel z našeho národního obzoru.

Exulanti, vnější i vnitřní, se rodí a umírají, jejich počet se zvětšuje a zmenšuje; doma i venku se rodí idealismem a umírají oportunismem. Exil však žije a bude žít do té doby, kdy splní svůj úkol, o kterém ještě budeme mluvit, a který není řešitelný vojenským vítězstvím nebo mezinárodní politickou smlouvou.

O EXILU ZDRAVÉM A NEMOCNÉM

» Rechtes Dasein besteht darin, dass der Mensch aus dem Urgrund seiner Personlichkeit heraus lebt und handelt, « napsal ve své knize *Welt und Person* Romano Guardini. V této větě je klíč k rozeznání zdraví nebo choroby exilu. Exulant je zdravý, žije-li a jedná-li z prazákladů své osobnosti, což především znamená, že musí žít a jednat jako exulant, a nikoliv jako parazit země, do které přišel, že si ve svém nitru nesmí zapírat, že je exulantem, a že tuto skutečnost nesmí zapírat navenek. Exulant, který si i svému okolí zapírá, že je exulantem, nepřestává proto exulantem být, je jen exulantem patologickým, chorobným, který by se měl léčit. Jsou to lidé nervózní, nesví, ulekaní, nesebevědomí, bojící se prozrazení, jsou to adepti blázců, kandidáti sebevražd, lidé nešťastní a typy kafkovské. Nejsou » dans le vrai «, by řekl o nich Kafka, který je — a Hostovský to umí po něm — tak krásně dovedl popsat. Exulanti, kteří si své exulantství neuvědomují, od něho utíkají a za ně se stydí, podobají se člověku, nad nímž visí proces a který stále nemá svůj obžalovací spis v rukou, podobají se uchazeči o přízeň nedosažitelného *Zámku* hlídaného neznámými strážci, s nimiž nelze nic smluvit a jež nelze podplatit.

Jak často jsem slyšel, že například svým dětem exulant nemá nic říkat o svém ráji dávno ztraceném, že je ani nesmí učit mluvit rodnou řečí, aby u nich nenastalo — rozdělení osobnosti! Jak je to směšné! Vždyť exulant a jeho dítě nepřestane mít kořeny jinde, než kde bydlí, a tím, že si to neuvědomuje, právě schizofrenikem se stává! Pravý exulant má osobnost jen

jednu; exulant polekaný, toužící zapomenout na to, nač zapomenout nemůže, poněvadž je to částí jeho bytosti, má vždy osobnosti dvě, je dělen a trhán — a tím spíše v mladém věku — mezi dvěma silami, nad kterými nemůže zvítězit. Po mnoho let jsem sledoval vývoj dětí našich exulantů v Americe a zjistil jsem, že děti zdravých exulantů, děti umějící česky nebo slovensky, prospívají na anglických školách lépe než děti exulantů patologických, zapírajících své exulantství. Dítě, které zná o jazyk víc než jeho spolužáci, je sebevědomější než dítě bojíci se před nimi přiznat svůj původ a znalost jiné řeči. U těchto nervózních a ulekaných dětí je prospěch často podprůměrní. Mají-li děti zdravých a přiznaných exulantů nějakou rozdvojenou osobnost, pak zaplat' Pánbůh za ni! Aspoň budou v životě myslit a nebudou jako spokojení knedlíci. U všech velkých lidí byl a je vnitřní dialog živý, a rozhovor mezi tradiční Evropou a technickou Amerikou, mezi evropskou teorií a americkou praxí, může být každému jen užitečný. Ostatně u dětí opravdových exulantů k žádné dělené osobnosti nedojde, poněvadž budou Čechy a Slováky, žijícími v zemi, kterou také mohou milovat, od ní se učit a jí něco darovat. Paraziti mají dělenou osobnost, nikoliv stromy přímo stojící, i kdyby stály v prostředí nezvyklém. Schizofrenie je odrůda nervózy, která — jako všechny nervózy jiné — se musí léčit uvědoměním si jejích příčin. Schizofrenie není uvědomění si dvou osobností, nýbrž umělé potlačování vlastní osobnosti člověka, a to na škodu osobnosti na peň fiktivně roubované.

Mám velkou úctu k bývalým přistěhovalcům, ať už českým nebo slovenským nebo jiných národností; mnozí svou pracovitostí se domohli hezkých postavení, zejména v řemeslnickém a obchodním zaměstnání. Přece bych však nechtěl, aby děti exulantů mezi těmito krajinami zmizely. Proč? Poněvadž je očividné, že děti našich přistěhovalců jen výjimečně a zřídka hrají větší úlohu

v americké vědě nebo v umění. Ano, dovedu jmenovat mnoho krásných výjimek, avšak kdybych jimi popsal dvě stránky, je jich na počet českých a slovenských přistěhovalců stále ještě málo. Namítnete, že pocházejí z nejhudších rodičů, že neměli možnost studovat atd. Nikoliv, to není hlavní příčina, proč nevzlétli příliš vysoko. Devadesát procent našich velkých lidí doma byli děti dělníků, sedláků, řemeslníků a malých úředníků. Narodili se v malých a chudých chalupách nebo domcích, probíjeli se životem také těžce, možná obtížněji než v Americe. A přece v takových domcích se narodil Palacký, Dvořák, Pekař, Březina, Masaryk atd. atd. — do nekonečna! Příčinou relativního kulturního neúspěchu našich krajanů na poli věd a umění není tedy chudoba rodičů, která se ostatně poměrně brzy v zámožné Americe překonala, nýbrž tkví v nedostatku kulturních kořenů, které byly opuštěním vlasti přetrhány, a na prostou nemožností pravé a hluboké kořeny v novém prostředí zapustit. Pobyt v cizí zemi, cestování a poznávání cizí kultury jsou užitečné pro osobnosti kulturně již vyhraněné; lidé bez domova z takového přesazení mají jen škodu. Lékem proti této škodě je vědomé zapojení do kultury domova, což v dnešní době mi znamená zejména kritiku domova, která ovšem není možná bez důkladné znalosti kultury vlasti. Což je podle mne nejdůležitějším úkolem Československé společnosti pro vědy a umění, která by z důvodů, které jsme uvedli, měla zvláště bedlivě studovat — a vědecky studovat — otázky exulantské. A měla by vědecky doložit mou tezi, že člověk, který chce tvořit vědecké a umělecké hodnoty mimo sebe, musí nejdříve vytvořit sebe a svou osobnost, musí být, kým je. Všecky země na světě potřebují takové osobnosti, a Amerika, se svou mladou kulturou, je potřebuje více než země jiné. Jen docela málo paradoxně lze říci, že americké vlastenectví žádá, aby exulant byl dobrý Čech a Slovák. Kennedy to o přistěhovalcích napsal, byť ztlumenějšími slovy.

EXULANTI A MATERSKA ŘEČ

Lewis Mumford napsal ve své knize *Transformations of Man*: » Language promotes emotional solidarity — it is a bond of identification and recognition. « A Christopher Dawson stejnou myšlenku rozvádí takto: » — the Language Community is the most fundamental of all human groups and language is the most fundamental element in culture. As the use of languages distinguishes man from other animals, so it is the formation and use of a particular language which distinguishes one culture from another. « V těchto dvou citátech jsou obsaženy všechny body, kterými by se měl kritizovat patologický exulant, který zapomíná mateřskou řeč a nenaučí jí své dítě: vytrhává tím sebe a své dítě ze společnosti, která je po stránce kulturní daleko přede všemi nejpřednější, přirozená a nenahraditelná. A zbavuje sebe a své dítě nejdůležitějšího prostředku k vlastnímu tvoření a k formování své osobnosti.

Ano, možno tvořit a dokonce i básnit v cizí řeči. Jsou takové příklady (Wildova Salome, romány Poláka Konráda atd.), ale jsou to vždy příklady výjimečné. A to proto, že mateřský jazyk je víc než jen prostředkem dorozumění, víc než jen prostředkem komunikačním. Akt pojmenování lidí a věcí je podobným Božímu tvoření, je druhým lidským stvořením. Slovo — řekl svatý Augustin — je uměním samého Boha. Tvrdím, že člověk, který zapomíná svou mateřskou řeč, s níž rostl ve svém prvním tvořícím zápase a ve svých prvních

sloveh, kterými pojmenovával lidi a věci mu drahé, je člověk, jehož tvořivá potence byla vykastrována, a bude celý život eunuchem uprostřed krás světa.

Reč je tedy znak lidství, kterým se odlišuje od zvířat, a právě proto není to jen způsob styku s okolím. Že je zapomenutí mateřské řeči v cizině přirozené, že je přirozené, aby dítě hovořilo jako jeho spolužáci? Tuto přirozenost nikdo nepopírá: říkám jen, že kultura nic přirozeného *není* a že samo exulantství není nic přirozeného. Přirozené je shnit, zemřít a ztratit se. Což se také s neuvědomělými exulanty děje. Uvědomělý exulant chce však nepřirozené přežít v cizím prostředí, chce kulturní umělý a umělecký život, chce bojovat se smrtí — jako každé umění —, chce přetrvat jako člověk a nikoliv zmizet jako zvíře. I věda je umělá, není přirozená, bojuje proti přirozeným pudům a vášním řečí, rodnou řečí sama pravda se stává objektivní, nikoliv vypůjčená, nikoliv přeložená.

Exulant, který své dítě nenaučí mluvit a myslet česky a slovensky — vím, že to je těžké! — nemá práva spílat komunistům doma, že zabíjejí naši tradici, že falšují naše dějiny, že lámou národní charakter člověka. Sami dělají totéž se svými dětmi, s největším pokladem, který si vzali do ciziny při vyhnání z vlasti!

Patřím k staré generaci, která se prala o české dítě a o českou školu. Jako školák i jako student jsem vybíral na Ustřední matici školskou a na Komenského, který se staral o české školy ve Vídni. A jsem na to hrdý, jsem hrdý, že jsem se tenkrát neptal, zda to sudetské nebo vídeňské dítě bude češtinu potřebovat k vydělávání peněz, nebyl jsem tak přízemní! Ptát se, zda ve Francii, v Německu nebo v Americe to či ono dítě českých nebo slovenských rodičů bude rodný jazyk potřebovat, to je už to nejubožejší z ubohého. Samozřejmě, že ho nebude potřebovat, chcete-li, aby vaše dítě bylo jen úředníkem v bance nebo prodavač-

kou šněrovaček, a nikoliv plnokrevnou osobností a celým člověkem!

Národ svou činností na záchranu českého dítěte před první světovou válkou spěl k slavnému 28. říjnu 1918. Máme zapotřebí nového takového slavného dne ve své dnešní bídě, národ se ho nedožije, když ztratí své děti a svou mládež. Bude starý, ztratí-li své mládí. Když se před první světovou válkou česká služka ve Vídni provdala za německého řemeslníka a poněmčila se, byla pokládána za zrádkyni národa. Nevím, proč mám dnes obdivovat zámožné vzdělance, kteří se v Americe poameričtí a své děti odnárodní. Před národem mají přece větší odpovědnost než chudé jihočeské a často negramotné děvče ve Vídni! A je o tolik lepší se poameričtit než poněmčit? Není ztráta pro národ stejná?

Exulantům, kteří v cizině v těžkých poměrech učí a vydržují české a slovenské školy, místní i dálkové, exulantům, kteří pro ně píší a vydávají čítanky a učebnice, exulantům, kteří dělají vše, aby se jejich dítě neodnárodnilo a nezapadlo v cizím prostředí, má patřit naše úcta před všemi ostatními. Poněvadž zalévají národní strom, jsou nejdůležitějšími bojovníky proti komunismu, jsou v pravém slova smyslu buditeli národa a pokračovateli zázraku našeho národního obrození. A zasluhovali by větší podpory než mnohé jiné instituce méně důležité.

Zasluhovali by podpory především od Společnosti pro vědy a umění, jejíž udržení a zachování stojí a padá s úspěchem nebo neúspěchem tohoto obrodného snažení. Je krásné na sjezdech a v knihách ukazovat cizině, co jsme byli a čím jsme světové kultuře přispěli, krásnější by bylo však se starat, abychom přispívali i v budoucnosti, aby světové kultuře přispívaly i naše děti. Penklub v exilu by se neměl omezovat jen na překládání děl exulantských spisovatelů do světových jazyků, byť o záslužnosti této práce nikdo nepo-

chybuje. Měl by se starat především o vydávání knih v národních jazycích, aby se exulantská kultura postupně mohla dostat do zemí komunismem okupovaných. Časopis *Arena*, nešťastně narozený, ostatně již zanikl jako list exulantský. Za dnešního stavu věcí mají cizí rozhlasová vysílání kulturní monopol v zemích za železnou oponou, kterého nijak nezneužívají, jenž však kulturní šíří je à la long na škodu.

O SMUTKU EXILU

Mnoho se mluví o smutku exilu; touhu po domově, po drahých bytostech, které jsme v něm zanechali, sny — exulantské sny, v nichž se za noci touláme po místech ztraceného ráje, zakouší každý exulant. Jaký div, že i exulantští básníci, mající srdce ještě citlivější než ostatní, pláčí nad ztraceným domovem a topí se v nostalgii, kterou jejich čtenáři mají rádi. Ani ten nejstatečnější se těmito pocitem a jejich projevům nemá smát nebo je podceňovat: jsouť kvásem, který exulanty zvedá z denního a často přízemního života, až příliš často zaměřeného jen na vydělávání chleba. Nemám rád nostalgické slzy, brek nesluší mužům, mám je však raději než tvrdé srdce, které již přestalo cítit s domovem. Koho ještě něco bolí, ten není mrtev, rozbolestněný nebo dokonce bolestínský exulant ještě je exulantem a nezmizel z exilového života.

Touha po domově a smutek exulantů neskončí v zapomenutí nebo nervóze jen tenkrát, přelejí-li se v práci, krystalizují-li v činu. I nostalgický básník, je-li opravdovým básníkem, po letech pláče a bolesti začne skutečně tvořit. Josef Hora ve své básni *Popelka přebírá hrách* napsal, že bolest nám musí být pouhou ostruhou většího milování. A nejvyšší stupeň milování je čin. Nostalgický básník, který přemůže svou bolest činem, přestává být tragický. Právem a krásně pravil F. X. Šalda ve své výroční universitní řeči o Dantovi, že o tragédii Danta jako exulanta by nemluvil vůbec, neboť není tragický ten, kdo dovedl touhu po domově

zformovat v dílo nesmírné hodnoty všelidské. Zde nám všem má být exulant Dante nedostižným vzorem. Jeho *Komedie* má epochální význam nikoliv přesto, ale právě proto, že se v ní na nespočetných místech vrací do své milované Florencie, že ona je mu zemským středem světa. Stejně nejen exulantský básník, nýbrž i každý vědec, inženýr, obchodník i politik, má se svým tvořením a svou prací v exilu stále vracet do své vlasti. Nebude proto méně světovým a méně velkým, i když někdy může být méně anglickým, francouzským nebo americkým.

Exulant, který svůj smutek nedovede přetavit do své práce a svého díla, je exulantem, na kterého míří amnestie, střílené po něm komunistickým režimem. Bylo mi smutno, když jsem četl v našich novinách právnické rozборы o tom, že se amnestie týká jen nezákonného odchodu z domova, a nikoliv trestných činů spáchaných (proti režimu) v cizině. Málokdo si všiml oné drзости, s jakou jediný právní dokument dává milost exulantům spolu se zloději a podvodníky. Je mi jasno, že ani jediný exulant takto formulované možnosti nepoužije, navrátilci už dávno nejsou exulanti, natož takoví, kteří svou touhu po vlasti tak či onak vyjádřili činem.

Exulanti, kteří toto nedovedou, kterým bolest není ostruhou většího milování, potácejí se mezi dvěma extrémy: mezi zatuchlou spokojeností se sebou samými a mezi pocitem své méněcennosti. První je faustovským a tudíž smrtelným hříchem exilu a jeví se v názor, že už proto, že jsem exulantem, jsem lepší než jsou všichni doma, pročez nemusím již nic dělat a mohu jen čekat, až se se slávou vrátím domů. Otevřete si leckteré exulantské noviny a publikace, a naleznete v nich na mnohých stránkách projevy tohoto spokojeného a zatuchlého rozpoložení mysli, podle kterého všechno exulantské je hezké, že exulant je výlupkem vší dokonalosti, takže má zůstat, jaký je, jako kdyby

byl vytesán z kamene. Tito exulanti, obvyčejně s dobrým místem v cizině, říkají okamžiku » Verweile doch, du bist so schön! «, a jsou celí nesví, má-li se třeba časopis, vycházející za hranicemi vlasti, pojmenovat názvem *Proměny*. Proměnit se nechce jen ten, který se pokládá za dokonalého, který je sám se sebou spokojen tak, že o své činnosti ani nechce podat vyúčtování. Jen mimochodem podotýkám, že exulantská československá vláda v Londýně, na rozdíl od jiných exulantských vlád za druhé světové války, nepodala žádnou úřední zprávu parlamentu nebo národu doma po svém návratu z exilu. Učinil tak jen prezident Beneš jako jednotlivec. Činí to nyní po více než dvaceti letech i dr. Feierabend, začez mu přísluší čest a chvála. Zvláště proto, že se národ doví z těchto Pamětí leccos, co dříve nevěděl, například jak vesele se u zeleného stolu v Londýně — ne jenom v Moskvě! — všecko znárodňovalo, zatímco národ doma se těžce pral s nacisty o každý kousek půdy a o každou fabričku. A je zajímavé, že se podle Feierabendových Pamětí proponované konfiskace soukromého majetku hospodářsky nijak neodůvodňovaly, nikde a nikdo se nenamáhal dokazovat, že třeba Baťův Zlín nebo malé záložny a spořitelny nebo větší statky hospodařily špatně a škodily československému národnímu hospodářství. Zdá se proto, že Londýn jen z čistě politických důvodů nechtěl zůstat v znárodňování za Moskvou ani o délku koňské hlavy, při čemž mělo být londýnským exulantům již i tehdy jasné, že i ta koňská hlava pasuje komunistický turnaj za vítěze. Ne, nejsem proti socializaci tam, kde zestátnění přinese prospěch, existují podle mne státy, v nichž by neškodilo například zestátnit mizerné železnice. Krást však lidem jejich těžce vydělaný majetek, často výborně spravovaný, jen proto, aby byl spravován kolektivně mizerně, není a nemůže být nic jiného než nadbílání Moskvě. Vysvětluji si je bohorovnou samolibostí příliš spokojených exulantů, kteří si mysleli, že mají větší moc než

měli — dnes se ví, že londýnští exulanti měli moc praneopatrnou. Z exulantů, propadlých faustovskému hříchu spokojenosti, se rekrutují exulantští generálové bez vojska, předsedové politických stran bez straníků, krátce lidé, jimž se říká správně » lidé byvší «. Byvší člověk je vždy velespokojen se sebou samým — po tomto znamení ho poznáte.

Čas však letí a spokojený člověk, který odepřel se proměnit, náhle žije v minulosti. Historie může být učitelkou moudrosti, není moudré však se v ní utopit. Každý redaktor časopisu vydávaného v cizině ví, že jeho redaktorská pošta mluví skoro výhradně o minulosti: na jeden článek, který bojuje o budoucnost, dostanete jich dvacet týkajících se minulosti. Aby se mi rozumělo: exil má povinnost zabývat se minulostí, a to už jen proto, aby toto pole nepřenechal jen komunistům, kteří historii falšují. Nikdy nesmíme zapomenout, že historií není vše to, co bylo, nýbrž jen to, o čem se naši potomci dovědí, co se sepiše nebo tak či onak zachytí. Historie udržuje naše tradice, historie je naší pamětí — člověk bez paměti nemůže být člověkem moudrým. Historie je krásná, historicismus již méně. V exilu musíme vzpomínat velkých národních synů a dcer, ale nikdy proto, aby toto vzpomínání bylo jen jinou formou naší samolibosti. Zdá se mi, že krajanské oslavy Masaryka i Beneše často jen takovou samolibostí jsou, neboť se v nich příliš mnoho hovoří o tom, jak jsme dobří a krásní, a málo se v nich citují ostrá slova, kterými Masaryk národ — zvláště dokud ještě nebyl prezidentem — častoval. A na příslušných oslavách jsem také nikdy neslyšel konstatovat, že Masaryk v exilu pravidelně naše velikány neoslavoval, nýbrž že měl jiné věci na práci, věci akutnější. I zde platí známý verš Nerudův: » Jeť sláva otců krásný šperk pro syny, však kdo chceš ctěn být, dobuď si cti sám! «

Samolibý a spokojený exulant samozřejmě lehce upadá do druhého extrému, do pocitu méněcennosti.

Nechce nyní nic tvořit, chce, aby se vše vrátilo ke starému — jako by to bylo možné. Všimněte si, že i stanov Rady svobodného Československa stále mluví o obnově stavu z minulosti, například o obnově lidských práv, které komunisté zničili. Tato obnova by byla jistě správná, kdyby vedle ní se mluvilo také o nových věcech, které nutno vytvořit. Je přece jasné, že návrat k stavu před několika desetiletími je nemožný, propagování takového návratu je projevem pocitu méněcennosti a zřeknutím se vlastní tvorby. I lidská práva bude nutno formulovat jinak a moderněji, formulace naší svobodné ústavy z let dvacátých již nestačí. Ne, není vědecké jen myslet na minulost, lékař nesmí nad nemocným si jen přát návrat k minulému stavu, musí ho postavit na nohy teď a nyní. Politika není lekce anatomie, aby zjišťovala, proč mrtvola přestala žít. Po analyticech musíme v exilu nalézt syntetiky, kteří rozpitvanému národu zase vdechnou život a duši.

Exil trvá již dlouho. Nebojme se tohoto dlouhého trvání, už jsme si vyložili, proč jakost exilu lety bude jenom stoupat. A nepočítejme s tím, že exil brzy skončí! Jen exil, který počítá s dlouhou svou existencí, bude dobře připraven i tehdy, kdyby skončil náhle. Zařídme se v exilu na dlouhou dobu, vytvořme v něm své orgány plného a tvořivého života. Založme a vybudujme spolky, časopisy, vydávejme knihy, abychom jednou nemusili přijít domů s prázdnýma rukama. Nebojme se dlouhého exilu, a přestavše být se sebou spokojenými, přestaňme se mořit pocitem méněcennosti a bezmocnosti. Čím déle exil bude trvat, tím větší vliv může mít na domov. A jeden tvořivý exulant může mít v exilu a z exilu větší vliv než tisíc lidí na své okolí doma. Dějiny exulantů všech dob a národů jsou plny příkladů významu velkých exulantů a exilových skupin na vývoj věcí jejich vlastí. Vše záleží na tom, jaké úkoly si svému exilu dáme a jak svou historickou úlohu splníme.

EXIL A JEHO PROGRAM

Nejsem spokojen s názvem této kapitoly, nejde o dvě rozdílné věci. Exil není možný bez programu, nemá-li žádný, není to uvědomělý exil. Program je takový jako je exil, exil je takový jako jeho program. » Nic není člověku tak nesnesitelné jako být v naprostém klidu, bez vášně, bez náklonosti, bez úkolu, « říká Pascal ve svých *Myšlenkách*. Nemá-li exil úkol, rozpadá se vníc. Že se dosud nerozpadl docela, je to jen proto, že ví, že jeho úkolem je bojovat proti komunismu. Bohužel takto formulovaný úkol je jen záporný, proto také je tolik záporného v našem exilu. » Sláb jen ten, kdo ztratil v sebe víru, malý jen ten, kdo má jen malý cíl! « říká náš básník. Exil potřebuje velký úkol, aby byl velký, potřebuje hrdý program, aby našel víru v sebe. Program však neroste na strozech, jako všechno se musí hledat, musí se stvořit. Stvoření programu není možno bez pokusů o program — proto sám jsem před lety napsal takový pokus — *Rub a líc našeho národního programu v atomovém věku* — pokus velmi nedokonalý, a byl jsem vděčen každému, kdo jej opravoval nebo kdo jej hleděl nějak doplnit. Opřel jsem se však frontálnímu útoku, podle kterého se vůbec žádný program nemá hledat. Poněvadž to byl útok na samu existenci exilu, který bez programu se bídne rozpadne.

Toto hledání programu je ovšem veleobtížné. Někteří, sympaticky skromní, se domnívají, že exil má být především hlasem utlačeného domova ve svobodném

světě. Hlas však říká něco již myšleného, jak však exil má vědět, co si domov myslí, když nemůže mluvit, natož křičet? A kdybychom domovu rozuměli a mohli číst jeho myšlenky, máme a smíme je v cizině hlásat bez kritiky? Může a musí od světa odříznutý domov mít vždy a ve všem pravdu? Záleží opravdu jen na tom, abychom pouze opakovali jeho myšlenky, nesmíme mít své vlastní? Nejsme také částí národa, a to dokonce částí, která by mohla a měla být o situaci na světě i o filosofických proudech moderní doby lépe informována, než národ žijící už dvacet let v žaláři? Domnívám se, že exilu nemá jít tolik o to, aby myslel jako domov, nýbrž o to, aby myslel správně. Co je správné a co ne, na to nemá monopol nikdo. Ani exil, ani domov. Pravdu nutno skromně a usilovně hledat v cizině i doma, exil i lidé ve vlasti mají každý své zvláštní zkušenosti, které pro utváření programu jsou stejně důležité. Exil, který se neptá, jak smýšlí domov, bude mít program vadný, a také obráceně. Ano, vím, že většina národa je doma, ale pravda — a nemusí každý program být založen na pravdě? — není otázkou sčítání nějakých hlasů. Kolik jsou dvě a dvě nelze rozhodnout žádným hlasováním. Národní program vyrostle ze spolupráce exilu s domovem, při čemž exil nesmí zapomenout, že má větší odpovědnost než národ doma národní program formulovat, poněvadž na svobodě je taková formulace snadnější.

Často slyšíme z domova od jednotlivců výtku, že »exil domovu nerozumí«. Na této výtce je často mnoho správného, naše zpracování jednotlivých hlasů z domova není stále dosti intenzivní a dosti vědecké. Mnohdy však tato výtku je jen omluvou časté kolaborace protikomunistů s komunisty, a vlastně zní takto: »Exil nerozumí naší kolaboraci s komunismem!« K tomu můžeme jen říci, že jí bohužel rozumíme až příliš dobře, že víme mnoho o oportunismu, defetismu a švejkovství domova. Rozumíme, že je doma už pří-

liš mnoho lidí, kteří se bojí svobody a kteří si zvykli na to, že jsou otroky, že ten či onen » za hrnec ztuchlé rýže pánu svému důtky líže«, a je rád, že není bit. I takovým lidem rozumíme; ať však domov nechce, aby to exil schvaloval! Že se nám to na svobodě lehce mluví? Samozřejmě, že nás naše kárání nic nestojí, ale *právě proto* máme a musíme kárat, když je to tak snadné. Požadavek, že exil musí rozumět domovu lépe, než mu dosud rozuměl, nesmí znamenat, že má omlouvat kolaboranty.

Protikomunismus není a nesmí být jediným bodem exilového programu — jen lidé přízemní si to mohou myslet. Vedle úkolu politického má exil svůj úkol kulturní, mravní i náboženský, o čemž ještě budeme mluvit. Je proto správné, že po mnoha letech živoření organizací politických se objevila potřeba i organizace kulturní, Československá společnost po vědy a umění zde, doufejme, vyplní velkou mezeru. Tím více nutno se poklonit Křesťanské akademii v Římě a ještě několika krásným exilovým kulturním sdružením a časopisům, které od počátku našeho exilu správně rozpoznaly důležitost exilového snažení na jiných polích než jen výlučně politických. Náš exil nesmí opakovat chyby exilu londýnského i amerického z doby druhé světové války, kdy se sice přineslo domů obnovení Československé republiky ve starých hranicích a zavrnutí Mnichova, avšak žádnou demokratickou idcu a žádný kulturní program, jehož vypracování bylo přenecháno Moskvě, komunistům a mezinárodnímu komunismu. Proto zisky exilu druhé světové války stály na písku a stavba obnovené republiky se zhroutila jako domek z karet.

V dalším budem mluvit o exilovém programu, který se samozřejmě musí tvořit s vůlí, aby se stal programem národním, budeme se pokoušet jej formulovat a o jeho formulacích diskutovat. Jen takovou diskusí zachováme exil při životě, jen společný pro-

gram zaručí jednotu exilu. Jednotu kladnou, nikoliv jen zápornou. Jen dynamickým budováním svého programu exil zůstane živou částí národního těla a může se stát i spolutvořitelem národní duše.

Exilový program nejen že zocelí osobnost exilu, bude vlastně jejím formováním. Exil, který se bude skládat z osobností, za takovým programem bude stát, nejen venku, nýbrž jednou i doma.

Ač k exilovému programu máme ještě daleko, možno říci, že musí vycházet z některých zásad, které aspoň mně připadají nutné a logické:

1) Je nutno si uvědomit hloubku krize ve světě vůbec a v našem národě zvláště;

2) je nutno vědět, že protikomunistický politický program nemůže vyplynout z nějaké dohody skutečných nebo fiktivních politických stran, nýbrž že musí vycházet z důkladného studia hospodářských, kulturních, mravních a metafysických problémů;

3) je nutno si uvědomit, že smyslová kultura — tak jak ji například definuje P. A. Sorokin v knize *The Crisis of Our Age* — není jedinou možnou formou kultury a naprosto se nehodí pro malý národ, který se chce udržet proti velkým silám materialistickým v době, která vyžaduje většího napětí ducha než minulých jedenáct set let;

4) je nutno si uvědomit, že nynější kultura Evropy a světa odhodila do ústraní nejvyšší hodnotu lidské osobnosti a člověka učinila prostředkem, ač má být cílem našeho snažení;

5) nutno vědět, že zrelativizování všech hodnot je škodlivé malému národu, kterému nesvědčí pragmatická filosofie, vynalezená národem velikým, že kapitalismus, socialismus, komunismus atd. atd. nejsou abso-

lutní hodnoty; ty nutno hledat více v nitru člověka než v mezinárodní politice;

6) je nutno vědět, že exilový program nesmí být zápasem mezi levicí a pravicí, že otázky o zaměření pravém nebo levém se nemají řešit ani žádným kompromisem, nýbrž že nutno nastoupit směr vertikální, směr vzhůru, což jedině vyrovnání mezi pravicí a levicí umožní.

Jen program, vypracovaný na těchto zásadách, má naději na to, aby přežil exil a aby exil byl živ v něm. Jen program, který na rozdíl od prvních dvou exilů dvacátého století bude založen na určitém světovém názoru, na určité filosofii. Masaryk právem kladl důraz na to, aby politická i kulturní praxe vycházela z ucelené a pevně spjaté teorie, a nebylo jeho vinou, že první exil nedovedl národu dát filosofii, která by byla schopna života. Druhý exil byl horší, žádnou filosofii už ani nehledal, Moskva nám proto snadno vnutila svou, tak cizí našemu národu a tak zaostalou. Oba minulé exily měly dobrou výmluvu, že trvaly krátce a že k vytvoření životní národní filosofie jim chyběl čas. My tuto výmluvu nemáme, naopak, máme výstražný příklad dvou exilů předcházejících, exilů, notabene mnohem méně početných. I politický program musí být kulturní v tom smyslu, že se musí opírat o filosofický a — nebojím se tohoto slova — náboženský názor. T. S. Eliot ve svém eseji *Definition of Culture* moudře říká, že národní kultura je vtělení (incarnation) lidového náboženství. Přinést a dát lidu doma lidové náboženství, toť největší úkol exilu, který zde musí dát domovu zářivý příklad. Kultura není možná bez živého náboženství, a náboženství žije především v duších vzdělanců, kteří vedou národ. Zrada vzdělanců tkví v neschopnosti lidem živou a žitou filosofii dát, pro tuto zradu většiny našich vzdělanců ve dvacátém století jsme se dostali do

smutné situace, v které se nalézáme. Dnešní mladí čeští a slovenští vzdělanci musí odčinit vše špatné, co jejich předchůdci napáchali, a vrátit národ duchu našich dějin. Tento duch materialistický není, proto ani exilový program materialistický, oportunistický a prospěchářský být nesmí. Musí to být program nikoliv libivý, nýbrž přísný. Něco mi v mé duši říká, že si národ — aspoň podvědomě — žádá, aby mu takový program byl předložen.

REVOLUCE V EXILU A EXIL REVOLUČNÍ

Exilový program, který jsme si načrtli, je program revoluční, program, který nemůže být uskutečněn exilem konzervativním. Příliš mnoho exilů bylo konzervativních, zvláště v moderní době, a proto jejich úspěch nemohl být velký. Aristokratický exil za Velké francouzské revoluce se mohl vítězně vrátit a provést tak zvanou restauraci, avšak jak dlouho se udržela u moci? Francouzská revoluce opravdu zvítězila až po svržení restaurovaného režimu — je to vždy chyba, chce-li exil restaurovat minulost. Vítězný exil je vždy exil, který bojuje za budoucnost a proti anachronickému režimu, nikoliv ten, který sám je anachronismem. Náš exil by se provinil strašně, kdyby anachronický byl. Neboť anachronický je marxismus, moderní snad před sto lety, dnes je to filosofie zpátečnická ve všech směrech: politicky svým policejním státem zlomil cestu k demokracii a pokálel i ducha samé racionalistické revoluce francouzské, hospodářsky porušil a rozrušil subtilní vztahy mezi výrobou a cenou výrobku, sociálně pracujícího člověka zase udělal prostředkem moci, mravně upadl do ubohého zrelativizování oněch hodnot, o které lidstvo bojovalo po staletí. Kdyby exil byl anachroničtější než takový filosofický směr, zaslouhoval by, aby brzy zmizel ze světa. Program, který jsme načrtli, je program revoluční, a to znamená, že ho nelze ani formulovat, ani uskutečnit bez revoluce v exilu, bez jeho proměny. Proto jsme kladli v tomto eseji takový důraz na nalezení exulantovy osobnosti, jejíž podchycení samo by bylo největším revolučním činem. Všecka

opravdová revoluce se děje v nitru člověka. A dovoluji si říci se vši úctou k hrdinům pražské revoluce z konce války a zvláště k jejím padlým, že bohužel nebyla u všech revolucí lidského nitra, lidského srdce a lidského ducha, a proto jen vyměnila jednu tyranii za druhou. Pravá revoluce se koná v duchu a v pravdě, nikoliv jen na barikádách.

Není pravda, že i Velká revoluce ruská přinesla lidstvu mnoho nového kromě mnoho utrpení. Souhlasím se Simone Weilovou, která ve své knize *Oppression et liberté* napsala toto: » Si la révolution d'Octobre, en Russie, semble avoir créé toutes pièces de nouveau, ce n'est qu'une apparence; elle a seulement renforcé les pouvoirs qui déjà étaient les seuls réels sous le tsarisme, la bureaucratie, la police, l'armée. «

Nepromění-li revoluce duši a myšlení člověka, je to revoluce povrchní, která nic nezlepší, revoluce zpátečnická. Proto aby exil uskutečnil revoluci jinou a pravou, musí provést revoluci v sobě, exulant se musí proměnit ve své duši a ve svém srdci. Povrchně to znamená, že do exilu nepatří a na exilovém programu, hodném tohoto jména, nebude spolupracovat exulant, který je příliš úspěšný v cizině, který obětavě nebojuje proti konformismu, který je člověk » byvší «, v zajetí starých myšlenek, a který, jsa spokojen sám se sebou, necítí nutnost vnitřní proměny. Revoluci, krátce řečeno, nebude dělat exulant, který si pěstuje jen svou vlastní zahrádku. Voltaire, jistě zajímavý typ revoluční náře, byl posledním člověkem, který by si dovedl jen svou zahrádku pěstovat, jak dobře napsala Micheline Tisou-Braunová ve své studii *La crise de l'humanisme*.

Revoluční exil je sláva — exil nerevoluční je hřbitov, v němž tlí staré myšlenky. Mnoho se mluví o revoluci technické v našem století; tato revoluce je však jen povrchní, a dotkla-li se duší lidí, pak se jich dotkla nemilosrdně a škodlivě. Rozhodně nepřidala nic na zralosti duševní, naopak mnohé lidi vrhla zpět do

dětství hrajícího si s hračkami. Pravá revoluce přibližuje člověka ke skutečnosti — jen realita je skutečná. Skutečný je život a jeho smysl — devadesát procent věcí, které si člověk kupuje v blahobytných zemích, má hodnotu jen pomyslnou, hodnotu kostýmů a masek z maškarního plesu, který pro každého z nás může kdykoliv a brzy skončit. Skutečné hodnoty jsou hodnoty, které rez nekazí a zloději nerozkrádají. Tolik se měli exulanti z komunistického puče poučit!

Jednou z velkých knih, které byly napsány o revolucích, je esej Alberta Camuse *L'homme révolté*. Ač Camus nedovedl o věci říci poslední slovo, přece podal mistrně dějiny a podstatu revolucí naší moderní doby. Kniha líčí, jak se člověk vzbouřil postupně proti zděděným institucím a myšlenkám, proti vladařům zlým i dobrým, proti vladařům diktátorským i demokratickým, proti rodině, proti usedlému způsobu života, proti filosofiím, horším i lepším, proti náboženství, proti církvím a pak i proti Bohu. Camus naznačuje, že se člověk nakonec vzbouřil proti sobě samému. Jedna věta v jeho esejí se mi zdá zvláště důležitá a poučná: » On ne comprend pas entout cas la pensée révolutionnaire du XXe siècle si on néglige le fait que, par une fortune malheureuse, elle a puisé une grande partie de son inspiration dans une philosophie du conformisme et d'opportunisme. « Tato věta, hluboce pravdivá, je těžkou obžalobou marxismu, poněvadž je jasno, že marxismus byl filosofií, jménem které se konformistické a oportunistické revoluce našeho století dělaly. Dělaly se jménem historického materialismu, Hitler sám takovou revoluci dělal. » Hitler était l'histoire à l'état pur «, říká dále Camus. A k čemu všechny tyto materialistické revoluce vedly? K sjednocení, k jakémusi povrchnímu sjednocení světa v hněvu, vášních a válce a v otroctví. Camus to vyjadřuje takto: » Le monde d'aujourd'hui est un, mais son unité est celle du nihilisme. La vraie passion du XXe siècle, c'est la

servitude. « Zajisté, divný to výsledek tolika úsilí, utrpení a krve!

Exil musí být revolucí; nikoliv však revolucí, která by nihilismu sloužila. Nihilismus slouží komunismu, komunismu slouží i ona velká část národa, část často povrchně protikomunistická, která je nihilistická, jež nevěří v nic a samozřejmě ani v sebe. Revolucionář, který porazil všechno, včetně Boha, porazil i sebe. Lidé, kteří jsou nihilističtí dnes doma, jsou ubožejší, než byli nihilisté staří. Ti aspoň měli proti komu bojovat, měli *v co nevěřit*. Nynější nihilisté již nemají nepřítel, i komunismus je jen jejich fiktivní nepřítel, protože jsou mu podobní jako vejce vejci. Nihilista, který nemá proti čemu bojovat, mi připadá jako boxér, který dává silné rány pěstí do vzduchu. Nic není tak únavného! Proto jsou lidé doma — a potvrzuje to někdo — tolik unaveni. Vysvětlovat to dlouhou jízdou tramvají nebo stáním ve frontách nejde na kořen věci. Unavenost domácích lidí je unavenost člověka, který chce bojovat, nemá však ideál, za který by se bil. Nemyslicí exil má někdy radost z mnohých projevů nihilismu doma, radost krátkodechou. Chuligáni a mladí bez zásad mohou sem tam někde maličko způsobit komunistům nepříjemnosti, jsou však v podstatě spojení komunistů, neboť organizovaný komunistický nihilismus okrašluje nihilismem neorganizovaným a nepromyšleným. Takový nihilismus revoluční exil podporovat nemá, neboť jeho revoluce, aby nebyla zbytečným mlácením slámy a dáváním ran do vzduchu, a aby přinesla lepší svět a lepšího člověka, musí být protinihilistická, musí bojovat ne už jen *proti* něčemu, nýbrž *pro* něco. Musí bojovat nejen proti nihilismu, nýbrž i proti únavě, duševní únavě, kterou nihilismus přináší, a proti resignaci k nihilismu, která je v našem domově víc doma než jinde.

Věřím — a četl jsem o tom mnoho — že opravdu velkou a pravou revolucí v dějinách západní civilizace

bylo křesťanství. Křesťanství změnilo tvář starého světa, změnilo člověka a dalo mu ideály, které jsou veliké již proto, že je nelze beze zbytku splnit na tomto světě a v omezené době. *Kázání na hoře* je nejvyšším projevem lidské kultury, právě proto, že staví ideál, který je vždy před námi. Křesťanství je také jediné filosofické hnutí, které v západní kultuře trvá již skoro dva tisíce let, což dokazuje, že má svůj vývoj, že období dekadence byla překonána obdobími vnitřní reformace, že je tak živé, aby se dovedlo znovu a znovu obnovovat. Miguel de Unamuno v *Tragickém smyslu života* krásně vysvětlil, že pravou esencí člověka a tudíž i jeho kultury je touha nikdy nezemřít — lidská filosofie, umění i věda nejsou než formami boje člověka proti smrti. Kdo plní tuto věčnou touhu, bez níž člověk je jen bytostí podobnou zvířeti, je člověkem moudrým, každé jiné poznání ho činí jen učeným. Dnešní lidstvo nepotřebuje učenost, potřebuje moudrost. Rozum nestačí, nestačí jen revoluce rozumu: Velká francouzská revoluce byla revolucí rozumu, nebyla však revolucí moudrou, protože vyhodila metafysiku z revolučního myšlení a konání člověka, a vyvolala řetězovou reakci, která vedla k revolucím nihilistickým, jejímž nejohrovnějším činem, činem ohromujícím, činem nihilistickým, byla a je atomová bomba. Jen křesťanství může zabránit, aby nás všechny nezničila. Křesťanství tak revoluční, že se proti atomové bombě postaví, proti moci nejsilnější, že se postaví proti ideji zničení světa nihilismem, jehož atomová bomba je inkarnací. K jiné Inkarnaci, k jinému Vtělení, se lidstvo musí vrátit, nechce-li zahynout, vrátit se kvietismem, ale revolučním křesťanstvím. Revoltující exil musí tuto revoluci v národě vést, chce-li vést vůbec, a chce-li přežít v dějinách národa i světa. Jen exil takto revoluční postoupí od tradice méně dokonalé k tradici dokonalejší, nebude anachronismem a jeho práce přetrvá krátké životy exulantů.

SVOBODA K ČEMU?

Jakob Boehme, německý mystik, napsal, že »svoboda předchází bytí«. Svoboda předcházela i exil, rozumějme: touha po svobodě. Pravý exulant je vždy vyhnán nedostatkem svobody, strachem, aby o svobodu nepřišel. Svoboda je základem exilu, nesvobodný exulant je bytost perverzní, nesvobodný exil *contradictio in nomine*. Exulant je poutník za větší svobodu; exulant, který se v cizině hned tak či onak váže na politickou stranu, na nějakou osobu, na cizí stát, na nějakou novou filosofii, exulant, jehož činy jsou předem determinovány, je exulantem *eo ipso* zkaženým. Budiž mi rozuměno: lidská duše je svobodná, tělo patří přírodě determinované jejími zákony. Exulant se musí starat o nutné potřeby svého těla, musí učinit i v exilu zadost jeho neodkladným potřebám. »Potřeby těla« se mohou definovat různě, já si je definuji co nejširše: patří k nim i dobré postavení a dokonce i bankovní konto zajišťující stáří a poskytující prostředky k výchově a studiu dětí. Exulant má nejen právo se o toto všechno starat, je to dokonce jeho povinnost. Neboť jen exulant se zajištěnou budoucností je nezávislý, je svobodný. Peníze, které jsou jedem duše, jsou-li cílem člověka, jsou požehnáním, jsou-li prostředkem k svobodě a nezávislosti. Exulant, který přijede do ciziny, má povinnost se hospodářsky a finančně postavit na své vlastní nohy, aby měl brzy čas i prostředky k rozvinutí své osobnosti a k svobodné činnosti.

Nevěřím ve svobodu zápornou, věřím ve svobodu kladnou. Záporná svoboda má vždy být jen mostem k svobodě kladné. Utéci z vězení, rozlámat okovy a pouta, kterými jsem byl svázán, ať jsou to již okovy a pouta fyzická, nebo psychologická (strach), má být vždy jen přechodem k svobodě kladné, k svobodě tvoření. Tvořivost je neoddělitelná od svobody, svoboda musí být svobodou tvorby. Ať již je to tvorba vědecká, nebo umělecká, ať již je to tvorba hospodářských, nebo mravních hodnot, ať již je to tvorba vlastní osobnosti, exulant tvořit musí. Jinak měl zůstat a živořit doma. Svoboda v cizině není bez odpovědnosti. Tvoření v cizině je jediné možné pokání za opuštění vlasti. Tvoření v exilu je jediné možné rozhřešení za to, že netrpím doma se svým národem. Jen svobodným tvořením, ne svobodou prázdnou, exulant se vykupuje.

Tvoření je vždycky tvořením z ničeho, je to akt, kterým si jaksi uzurpujeme moc samého Boha a pokračujeme v jeho díle stvoření. Exulant nesmí v cizině plakat nad tím, že nemá pomůcky, které měl doma, musí tvořit jako by měl všechno: je-li podnikatelem, musí podnikat bez kapitálu, je-li básník a spisovatel, musí psát bez čtenářů, je-li redaktor, musí založit časopis bez abonentů, je-li vydavatelem knih, musí je vydávat bez kupců, je-li kazatel, má kázat na poušti ducha. Pravý exulant musí být víc blázen než dobrý účetní. Jeho kapitálem musí být nadšení a fantazie jeho investicí. Nikoliv dosažení vysokých hodnotů nebo vysoký měsíční příjem je mírou jakosti exilu, nýbrž dílo, vytvořené z ničeho.

To vše není lehké, už proto ne, že se lidé ničeho tak nebojí jako svobody. Dostojevský věděl, že pro mnohé je svoboda něco, čeho se bojí velkou hrůzou. Svoboda je stálý boj, a tak mnozí již z pohodlnosti nechťejí být bojovníky. Svoboda příliš snadno a bez boje získaná, má demoralizující účinek, dějiny naší

první republiky by o tom leccos mohly povídat. Úzkost svobody však u silných lidí plodí tvořivé síly, tvorba ji překonává, jak krásně vykládá Paul Tillich v knize *The Courage to Be*. Svoboda je něco aristokratického, nikoliv demokratického. Jen málo vyvolených je v ní doma. I v první republice měli jsme příliš mnoho intelektuálů-demokratů a příliš málo intelektuálu-aristokratů — rozumějte ovšem těmto slovům nikoliv v obvyklém politickém smyslu, nýbrž jako pojmům určujícím poměr vzdělance k svobodě. Aristokrat v tomto smyslu mi značí člověka svobodného, přičemž se nic neříká o tom, jak svobody užívá, zda dobře i špatně. My jsme měli málo intelektuálů-aristokratů, příliš mnoho se jich dalo jen vést, naštěstí v první republice i lidmi moudrými. Domníváte se, že přeháním? Opravdu svobodní novináři se u nás mohli spočítat na prstech, nepamatují se na žádný úvodník, který by nebyl jen rozmělněným stranickým příkazem. I spisovatelé a básníci byli často ve vleku politických stran, proto bylo příliš mnoho umělecké tvorby zaměřeno do minulosti a do současnosti. Etika tvoření je však prorocká, tvůrčí svoboda přirozeně utíká do budoucnosti, tvořivý čin je obvykle útěkem ze současnosti. I exulanti měli by být utečenci ze současnosti, měli by být tvůrci aristokratickými, milujícími svobodu.

Svobody lze užít ovšem též špatně, i tvorba, svobodná tvorba, může být špatná a nemravná. Sobecký individualismus je prázdná, špatná a nemravná svoboda. Mikuláš Berdajev v knize *The Destiny of Man* říká, že »freedom is not created by God: it is rooted in the Nothing, in the Urgrund from all eternity. God the Creator cannot be hold responsible for freedom which give rise to evil.« Svobodný vědec i umělec může tvořit věci dobré i zlé, exulant jako svobodný tvůrce není zde výjimkou. Sotva však bude tvořit díla zlá, nebude-li tvořit pro sebe, nýbrž nesobecky pro jiné, pro národ doma, pro svět a lidstvo obecně. Velcí exulanti

zde jsou nám velkým příkladem, Komenský se stal učitelem národů. A je-li něco slavného na našem nynějším exilu, je to skutečnost, že několik set našich exulantů učí cizí mládež na universitách a kolejích. Dobří učitelé vybíjejí si tak svou vášeň po svobodě způsobem nejušlechtilejším.

DEMOKRACIE A EXIL

V předchozí kapitole jsme položili proti sobě slova »aristokratický« a »demokratický«. Demokracie znamená vládu demosu, lidu, je to tedy pojem užívaný v politice a politické vědě. Pro Masaryka znamenal tento termín víc, znamenal způsob života, určitou filosofii, ba skoro něco až jako náboženství. Kdybych měl po ruce Masarykova díla, lehce bych z nich mohl citovat věty zdvihající pojem demokracie vysoko nad pojem značící jen určitou formu vlády. Tento bod je jeden z mála, v kterém osobně těžko mohu s Masarykem souhlasit. Nepokládám za správné, rozšiřuje-li se určitý pojem tak, že konečně znamená něco jiného, čímž se čtenář plete i obsahově. U nás v první republice slovo »demokracie« bylo zbožštěno a postaveno na piedestál, který mu nepatří. Demokratickým mělo být všechno, i umění, i náboženství. Ač Masaryk ve své řeči před parlamentem jednou řekl, že i demokracie má vládnout Dei gratia, naše svobodná ústava říkala, že všechna moc pochází z lidu, ač měla říci, že jen a jen lid moci — ať již povstala z čehokoliv — má právo užívat. A že jí musí užívat s pokorou a rozvahou, protože ji sám nestvořil, protože mu byla jen půjčena. Vývoj v první republice vedl postupně a logicky k dnešnímu stavu, kdy se komunisté postavili na místo lidu a tím i Boha, tvrdíce, že všechna moc pochází z komunistické strany, která je ovšem ovládána nedomokraticky, diktátorsky. Boj proti komunismu, boj exulantský, znamená tedy také boj proti zbožnění po-

jmu demokracie a je veden za to, aby se tento politický pojem dal na své správné místo. Jen v tom případě se nebude moci »lidovlády« užívat jako kyje k bití po náboženských citech člověka, po umění a vědě, po všem, co je drahé — aristokratům ducha, kteří právě proto, že jimi jsou, mohou být a obyčejně v dnešní době jsou dobrými demokraty ve věcech politických.

Exulant musí být *politicky* přesvědčeným demokratem, už proto, že chce také užívat moci, že také je jedním z těch, kteří mají právo na politickou moc. Už proto, že ví, že být člověkem je něco tak velkého, že všecko jiné — například vzdělání nebo barva pleti — je docela vedlejší. Je-li americkým občanem, má exulant bojovat za rovná práva černochů v Americe; nepatří k slávě nynějšího exilu, že v tomto boji mlčí. V tomto případě mlčení není zlatem, a to už proto ne, že jen Amerika opravdu demokratická může pomoci k vítězství demokracie i jinde; utiskování černochů je voda na mlýn komunistům. Kdo bojuje pro lidská práva, zejména právo volby všech lidí bez rozdílu rasy nebo náboženství v cizině, bojuje i za demokracii ve své vlastní zemi. Vězte, že americký černoch bude mít víc porozumění pro utiskování člověka v Československu než příslušník Ku Klux Klanu nebo Sdružení dcer americké revoluce.

Na poli nepolitickém exulant je však aristokrat, poněvadž svoboda, boj, nekonformovanost, askeze a obětavost jsou vlastnosti spíše aristokratické než demokratické. Velký inkvizitor v románě Dostojevského správně říká, že je nesmiřitelný protiklad mezi svobodou a lidským štěstím, stojí na straně lidu a je protiaristokratický. Exulant má milovat teologii, Velký inkvizitor byl sociolog, sociologie je demokratická teologie uplatňovaná často na nesprávném místě. Marxismus byl proti sociologii jen tak dlouho, dokud v něm zastupovala teologii. Nyní, kde vidí, že teologii zabít nemůže, bude hledět sociologii postavit na její místo.

»Public opinion« je před železnou oponou i za ní náhražka za Boha, je to bůh sociologie. Exulant se veřejnému mínění neklaní, ví, že pochlebovat mínění lidu je zbabělejší než pochlebovat mínění diktátorů. A jsa revolucionářem, také ví, že lidové masy jsou to nejkonzervativnější na světě — Le Bon před lety již o tom napsal knihy.

VEDA A UMĚNÍ V EXILU

Svobodná a tvořivá osobnost exulanta se projevuje nejočividněji ve vědě a v umění. Čím větší osobnost, tím je menší nebezpečí eklekticismu, který u exulanta může vznikat z pocitu méněcennosti, je-li v cizině příliš náhle vystaven cizím vlivům a je-li na universitách příliš rychle usměrňován pracemi, které, jsouce v módě, se na něm žádají a které prospívají exulantově kariéře. Exulant vědecky pracující si musí v cizině stále uvědomovat, že jeho rodná řeč a jiné školy, kterými prošel, nejsou mu vždy na škodu, že svým cizím původem může obecné vědě v cizích zemích často prospět. Není to náhoda, že například v Americe mají cizinci nepoměrně velké místo zejména ve vědách duchových. Vyhraněná exulantova osobnost povede zase k osobitým a vyhraněným dílům ve vědě i v umění, vede a povede k jejich barevnosti a různorodosti. Exulantská kultura je nutně pluralistická, a dobře tak: tento pluralismus je dobrou protiváhou komunistické gleichšaltovanosti a konformovanosti doma. Je přirozenou a hodnotnou reakcí národa, jehož kultura doma je policejné reglementována a utiskována.

Pluralita exulantské práce na poli vědy má mít jediného společného jmenovatele: lásku k všelidským hodnotám, doma pošlapávaným, a lásku k vlasti a národu. A nikoliv jen ve vědách duchovních a společenských, nýbrž i ve vědách přírodních. Exulant pracující v cizině v tom či onom oboru přírodních věd, od matematiky až k psychologii a lékařství, má být informo-

ván nejen o tom, co se děje v jeho oboru po světě, nýbrž také a především doma. Ačkoliv nikdy nesmí pomáhat komunistickému režimu jakoukoliv pomocí, musí vědět, že národ je něco jiného než dnešní režim, že národ tento režim překoná. Že i nám musí záležet na tom, aby fyzický stav národa se nehoršil nebo aby naše příroda, lesy, chmelnice a vinice nebyly docela zničeny. Exulantský vědec, pracující v těchto oborech, má vědět, co se doma děje nebo neděje, má číst, co se v jeho oboru doma vydává, aby vše mohl přísně a konstruktivně kritizovat. Také má znát jména domácích svých kolegů v tom neb onom oboru, má vědět, zač stojí mravně i vědecky, má znát ústavy a laboratoře — i když ne z vlastní přímé zkušenosti — aby se jednou mohl vrátit do známého, a nikoliv do nové ciziny.

Velký úkol mají exulantští historikové. Mají jednak pokračovat ve svých vlastních již začatých studiích a začít nové, aby uchovávali naši historickou tradici doma i venku, jednak opravovat hříchy napáchané komunisty falšováním našich i obecných dějin. Nemají-li v cizině určité dějinné prameny, které jsou jen ve vlasti, mají ve světových knihovnách prameny jiné, k nimž mají přístup lehčí, než kdyby byli doma. První úkol, uchovávání naší tradice, krásně splnil zemřelý autor životopisu blahoslavené Anežky České, dále jiný profesor, vydávající knihy o našich kulturních a politických začátcích z doby svatého Cyrila a Metoděje a dějin Slovanů a Byzance vůbec, nebo profesor, který i v cizině pokračuje ve svém plodném bádání o době kolem bitvy na Bílé hoře a naší domácí i exulantské kultuře sedmnáctého století. Druhý úkol — protiútok proti komunistickému falšování našich dějin — plní články uveřejňované v našich exulantských časopisech i v časopisech cizojazyčných, a samozřejmě také důležitá kniha o tragické mnichovské dohodě.

I v jazykovědě se již něco udělalo i pro studium řeči mateřské, kulturní exil však čeká na vydání úplné a vyčerpávající kritiky jazykové reformy komunisty vyhlášené a nových slov doma uměle i přirozeným vývojem zdomácnělých. Sem patří také skvělý překlad Nového zákona, vydaný v exilu v Římě, jakož i jiné básnické překlady z cizích řečí, k nimž náš exulant má blíže než překladatelé doma. Kytice těchto moderních překladů, kterou jednou přineseme domů, by měla být co největší a nejpůvabnější. Je samozřejmé, že by se naši jazykozpytci měli pokusit o to, aby rodné jazyky v našich časopisech a knihách neupadaly, měli by dbát o jazykovou čistotu našich projevů k domovu.

Sociologie u nás teprve začíná; tím spíše se máme snažit ji ovlivnit z exilu. Stejně i ostatní vědy společenské, právní a politické. Zvláště právníci mají znát komunistické zákonodárství, aby je mohli veřejně kritizovat v publikacích i v rozhlasích, aby působili na veřejné mínění doma a tepali zlořády a nespravedlnosti v něm obsažené. Národohospodáři nejsou národohospodáři, když nerozumějí domácím hospodářským problémům, a nemají žádné ideje o přechodu od komunistického hospodářského systému k systému svobodnějšímu a výkonnějšímu; znalci politických věd, učící struktuře demokracie v cizině, měli by se více naklonit nad domácí problémy a připravovat texty, kterých by bylo lze upotřebit, až to bude možno. Nepřipravený exil je exil nekonečný.

Žijeme ve století chemie, fyziky a biologie, matematika sama se závratně a rychle vyvíjí, vědečtí exulanti vše musí sledovat tak, aby jednou všecko dobře zpracované mohli přinést domů. Taková informovanost a připravenost nebude ani jim osobně na škodu, i když se domů nevrátí. Všichni jistě vědí, že nové objevy se dají čekat především na rozhraní mezi jednotlivými vědami — například mezi fysiologií a psy-

chologií — kde je mnoho prázdných míst, obývaných jen lvy.

Protože vědecké problémy nelze ani stručně vypočítat, přejdemež k umění. Nejsou to dvě docela odělené věci — například dějepisectví je současně uměním, často uměním tvořícím budoucnost národa. Exulant-historik jistě ví, že dějepisectví má největší podporu od vítězů hledajících dějinné vysvětlení a omluvu uchopení moci. Historik, který je exulantem, musí v zájmu pravdy tyto dějiny vítězů opravit, přivést ke skutečnosti a vyhnat z nich vše, co zapáchá propagandou.

Je samozřejmé, že exulant je naladěn lyricky, proto lyrické básnictví — nikoliv epické! — vzkvétá na luzích exilu. Buďme hrdi, že náš exil je bohatý na básníky, na básníky všech směrů, od tradičních k nejmodernějším, z nichž mnozí by zasluhovali větší známost mezi exulanty. Je pochopitelné, že stesk po domově je největší pobídkou k poezii na začátku exilu; bylo by si však přát, aby časem se exilová poezie stala nejenom obecnější, světovější a lidštější, nýbrž i bojovnější. V našem národě musel být básník i spisovatel — bohužel! — tak často národním buditelem a zachraňovatelem toho, co politika zkazila; náš exulantský básník musí chtěj nechtěj vkročit do těchto šlépějí. Nikoliv úzkým nacionalismem nebo dokonce politikařením příležitostným, nýbrž ukazováním směrů k metám povzneseným nad vřavu denního života. Každé velké básnické dílo je symbolické, exulantská poezie měla by být symbolická již proto, aby byla protiváhou ubohého socialistického realismu vydávaného doma, a proto, že symbol je mostem mezi relativní skutečností a hodnotami nadčasovými. Exulantský básník má vědět, že národ, tlačенý doma k zemi, potřebuje nové a moderně žité symboly, kterými každý národ žije a roste k slávě. Symboly otvírají nová okna, která pohanský komunismus ve svém uzavřeném systému zavřel — Ber-

ďájevovi je symbol mostem lidské zkušenosti k věčnosti. Naši exilové poezii by neškodilo více náboženské tvořivosti, » theurgie «, která doma je na indexu.

Nedostatek epické poezie je vždy a u každého národa znakem úpadku, nedostatek epiky v exilu se mi nelíbí. » Nešťastné je dobrodružství, které nikdo nevypravuje, « říká Jacques Maritain ve svých *Frontiers of Poetry*. Co by byla trojská válka bez Homéra? Co bude náš exil bez svého pěvce? Je to proto, že naše porážka doma a nynější náš exil má málo heroického? Byly hrdinské činy před bardy, kteří o nich pěli, nebo pěli první, a tak hrdinské činy vyvolali?

Exulantská beletrie má ohromné možnosti psát o cizích a často exotických prostředích, která byla doma neznáma. Exulant-beletrista má před sebou takový kaleidoskop zajímavých lidí, věcí a událostí, že se o nich dříve našemu domácímu beletristovi ani nezdálo. Toto všecko beletristicky zpracovat a přinést po čase domů, aby nové směry a nová hlediska oplodnila naši literaturu, často hodně peciválskou, učinit to formou co možná básnickou, neboť rozdíl mezi poezií a prózou se stále více bude smývat, tot' veliký úkol našich prozaiků v exilu. Je samozřejmé, že v jejich dílech bude hrát velkou roli náš exulant, postavený do nových a zajímavých situací, že nutno probádat umělecky jeho nitro a pomoci ho nově formovat.

Není pravda, že taková literatura domů nepřijde, nebo že přijde příliš pozdě. Michaljo Michajlov píše ve svém *Moskevském létu*, že současní ruští kritikové a historikové čtou emigrantskou ruskou literaturu a jednou budou o ní psát. Uvádí, že například akademik Nikolaj Gudzy četl monografii o Remizovi, kterou napsala a vydala v roce 1959 v Paříži Natalja Kodjanskaja. Dobré beletristické dílo se nikdy neztratí, i kdyby je exil nevydal. I doma se mnoho píše do zásuvek, jednou zásuvky exilu budou soutěžit se zásuvkami domácími.

Esejistika je doma zanedbávána a pronásledována, což je snadno vysvětlitelné: jeť to nejsvobodnější forma písemnictví, která nesnese uzdu a raději se dá zabít než zkrotit. Proto tím více má ji pěstovat exil.

Jako národ milující hudbu máme v exilu nejen vynikající umělce reprodukční, nýbrž i skladatele. Bohuslav Martinů jim ukázal, že se možno stát umělcem světově uznávaným a hraným, a přece současně zůstat umělcem českým. Češi a Slováci mají hudební tradici tak slavnou, také v duchovní hudbě, že by to byl hřích, kdyby ji hudební exil v moderních formách dále nerozvíjel. Měl by se i starat o pěstování národních českých i slovenských písní mezi krajany a učinit je na gramofonových deskách známé cizině. Je chyba, že se exil ještě nezmohl na vynikající svůj vlastní orchestr, ba ani na důstojné komorní sdružení. Sborový zpěv byl vždy chloubou našeho domova a máme pro něj skladby hodnotnější než mnohé velké národy. Zde by se něco mělo stát, aby naši vynikající dirigenti neřídili jen sbory cizí, které pochopitelně naše skladby tolik uvádět nemohou.

Exulantští umělci výtvarní jsou šťastnější než umělci literární, tak šťastní jako hudební skladatelé a virtuóзовé: mají svobodu, kterou nemají jejich kolegové doma, a mluví řečí všem srozumitelnou — čeští a slovenští exulantští literáti jsou v tomto směru postiženi. Jsou ovšem vystaveni větrům cizích vlivů, jichž nedostatek je doma škodlivý, venku však svědčí jen uměleckým osobnostem silným. České a slovenské výtvarné umění ve dvacátém století bylo závislejší na cizině více než v obdobích minulých, Paříž byla hlavním městem našeho malířství i sochařství, v čemž ovšem nejsme osamoceni. Exulantský umělec žijící v Paříži — a máme tam několik osobností velmi nadějných — nesmí ztratit kořeny v české výtvarné tradici minulosti, nesmí se odloupnout od národního těla. Musí tvořit po našem to, co výtvarní umělci doma tvořit nesmějí, aby

naše odcizení západní kultuře nebylo tragické a propast, kopaná komunisty, příliš hluboká. Mnoho se v cizině mohou naučit naši architekti a plánovači měst: naše stavitelství, ve městech i na vesnicích, bylo z nepochopitelných příčin velmi zaostalé a naše rodinné domky, někdy nákladnější než v jiných zemích, kupodivu byly ohyzdné a proti domkům americkým nepraktické.

Exulantští umělci všech oborů by měli hodně svobodně experimentovat a ze svých pokusů domů přinést něco pathosu, který nám není vlastní a který potřebujeme. Je zajímavé, že při našem velkém uměleckém talentu jsme v moderní době nebyli schopni vytvořit jednu opravdu velkou tragédii, snad proto, že jsme nevěřili ve spravedlnost posmrtnou, bez kteréžto víry se hrdinové — divadelní i skuteční — zabíjejí happyendy, které jsou mnohdy — zas na divadle i v životě — nesmírně smutné. To všechno jsou exulantské sny a vím, že Aischylos ve svém *Agamemnonovi* říká, že » lidé v exilu se živí svými sny «. Není však i ze snů utkán život, nepředkládá se lidem doma horší krmě než jsou sny?

Již z tohoto stručného nástinu exulantských úkolů ve vědě a v umění vidíme, že exulantský program na tomto poli musí být bohatý a všestranný. Umělecká díla a vědecký výzkum nedělají programy, nýbrž usilovná práce jednotlivců. Program však může práci jednotlivců něžně usměrňovat a na důležité úkoly je upozorňovat. To je úkolem především Československé společnosti pro vědy a umění — říkám především, není jediná — která by v tomto počínání měla vidět svůj vlastní program, který stále hledá, a o němž by měla být v ní a v jejích časopisech debata nejživější. Majíc radost z individuálních úspěchů svých členů, měla by usilovat o uvědomělý pokrok v našem kulturním programu národním.

O EXILOVÉ POLITICE

Z předcházejících stránek vidíme, že politika není jediným polem, na kterém se má exil uplatnit. Že není ani polem nejdůležitějším, ač je též veledůležitá. Je snad také již patrné, že se politický úkol nesmí oddělovat od úkolů jiných, že exilová politika musí vyrůstat z ostatní exilové kultury, neboť i ona je jednou z forem kulturního snažení, nač se při politikaření zapomíná. I politika musí být vědou i uměním, má kořeny v obou těchto činnostech. V něčem se však od vědeckého a uměleckého snažení zásadně liší.

V předcházejících kapitolách jsme zdůraznili naši radost z pluralismu a různorodosti svobodné exulantské kultury. Z pluralistické a různorodé politiky exulantské však radost mít nemůžeme. Proč? Protože politika je věcí mocenskou, jejím úkolem je formovat moc, které je někdy zapotřebí a kterou exil musí postavit — jak to činil Masaryk i Beneš ve svých exilech ve dvou světových válkách — proti moci komunistické. Proti moci komunistické musíme postupovat viribus unitis — i staletá říše rakouská se rozpadla, když se zpronevěřila svému heslu. I demokracie, a právě demokracie, potřebuje autoritu víc než vládní systémy jiné. Náš vyložený exulantský neúspěch v politice je zaviněn nedostatkem autority, kterou měly nebo si rychle vybudovaly naše dva exily předchozí. Vybudovat politickou autoritu měl být proto první úkol našich politických exulantů. Ať by to byla již autorita jedné osoby, nebo nějakého úzkého sboru. Skutečnost, že po

dlouhých letech exilu jsme si takovou politickou autoritu nedovedli vytvořit, ukazuje, že nejsme tak demokratičtí, jak o sobě tvrdíme, že nejsme státotvorní. Hádky věcné i osobní zabily již doma demokratické vítězství v protikomunistickém boji, v exilu, ničím nepoučení, v nich vesele pokračujeme — místo abychom tvrdě zatočili se všemi těmi, kteří se mezi sebou sváří a zapomínají na svou velkou odpovědnost před dějinami a národem. To, co se politicky v exilu již skoro dvě desetiletí děje, je politickou občanskou válkou v exilu, kterou si při monolitní politice komunistů sotva máme dovolit. Je to válka všech politiků proti všem politikům, politická síla exilu se jí vyčerpává, takže nás cizina nebere vážně. A nejslušnější exulantské osobnosti z politiky vyhánějí, exil jako celek se stává politicky indiferentní, čímž přestává politicky žít. Škody dosud napáchané jsou obrovské a je třeba zde udělat pořádek a exilovou politickou autoritu si stůj co stůj najít.

Demokracie mají složitou mašinerii na vytváření a udržení politické autority. Je to ústava mluvící o volbách, o parlamentu a o způsobu dosazování lidí na místa mocensky důležitá. Toto všechno exil nemá, ztratili jsme to také svou vlastní vinou. Exil, který je však zdravě politický, musí si nalézt způsob, jak si svou autoritu vytvořit. Nestačí se vymlouvat na to, že dřívější exily měly mezi sebou osobnosti, jaké my nemáme, nebo že byly méně početné. Početnost exilu má být politickým kladem, a ne zápor. Není také pravda, že se nedá v exilu politické mínění exulantů zjišťovat, byť i jen formou nedokonalou. Naši političtí činitelé si dávno měli všimnout, že Československá společnost pro vědy a umění ustavila v roce 1958 svůj přípravný výbor hlasováním, sice formálně velmi nedokonalým a omezeným na malý počet lidí, přece však demokratickým hlasováním, které konec konců nikdo nezavrhl a nemohl zavrhnout, protože nebylo lepšího. Od té doby si tato společnost každoročně na svých val-

ných shromážděních své autoritativní předsednictvo demokraticky obnovuje, někdy způsobem až příliš snadným, to je aklamací, jež není ideálem demokratického řádu. Přece však toto vše ukazuje, že nejsme v exilu anarchističtí za každou cenu a že přejeme jiným vedoucí funkce, zvláště přinášejí-li jen práci a žádný prospěch. Proč nezkusit podobný postup v politice?

Máme v exilu velký počet znalců politické vědy. Vyzývám je, aby nám navrhli demokratický způsob nalezení a vytvoření politické autority v exilu, autority co nejširší, složené z Čechů i Slováků, ze starých i mladých, z exulantů z roku 1948 i z exulantů nejnovějších a z těch, kteří již něco v exilu dokázali. Úkol není jistě lehký, pro opravdové politické vědce, národně smýšlející, by však měl být lákavější, než třeba znovu a znovu vykládat právní subtility, tisíckrát již prodávované, ústav cizích demokratických států.

Ať již jejich návrh bude jakýkoliv, věřím, že musí opustit způsob, který byl volen z průhledných důvodů za počátků našeho nynějšího exilu: že politická exilová autorita se má vytvořit — viz stanovy Rady svobodného Československa — dohodou politických stran. Stran neexistujících a nefungujících ani doma, ani v exilu, stran, které doma svůj boj o demokracii prohrály (vedly-li jej vůbec) a které byly založeny a žily za poměrů velmi rozdílných od dnešních. Nejsem proti politickým stranám, jsou-li demokratickým prostředkem, a nikoliv cílem. Možná, že exil si měl vytvořit nové politické strany, sjednocující exulanty stejně smýšlející o tom, jak se má *nyní a teď* postupovat v exilu. Nestalo-li se to ještě, bylo to proto, že staré zkamenělé a fosilní strany tomu bránily. Jejich funkce byla tedy od počátku záporná; sváříce se mezi sebou, neměly čas na boj proti komunismu. Jsouce staré a bez fantazie, přely se o viny staré, ač nyní jde o viny nynější, exulantské. A nesvornost je exulantskou politickou vinou největší a nejosudnější. A i kdyby vše

to, co výše říkám, nebylo pravda, zůstává fakt, že se po dlouhých rocích exilu staré strany nedohodly, jedna druhou ani neuznaly, a autoritu, kterou měly stvořit dohodou, nevytvořily. Má se snad na jejich smilování čekat dalších deset let?

Je samozřejmé, že exilová politická autorita se musí vytvořit bez jakéhokoliv vlivu zvenčí, od vlád i těch nepřátelštějších států. Již sama skutečnost, že tyto státy uznávají komunistickou vládu v Československu, je naprosto diskvalifikuje dělat rozhodčí mezi skupinami exulantů. Chodit si stěžovat na politické Čechy a Slováky na cizí úřady nebo na instituce a komitety nám nakloněné, je mi totožné s velezradou. Je také samozřejmé, že slušný Čech a Slovák bojuje jen proti režimu, který dnes v Československu vládne, a nikoliv proti československému státu jako takovému. Každý exulant si má být vědom, že stát bude trvat i po komunismu, že národ v komunistickém jhu a komunistická vláda jsou dvě zcela rozdílné věci. Exulant musí přesně rozeznávat, jaké zájmy má s touto mizerou a opovrženímhodnou vládou společné, a v čemž se naše zájmy rozcházejí a kříží. Obvykle je velmi snadno určit, co chceme a co ne. Nikdo z vlasteneckých Čechů a Slováků nebude chtít, aby vlast byla zničena atomovou bombou jen proto, aby byl zničen komunismus. Nikdo nebude si přát územní okleštění státu jen proto, že by to znamenalo konec komunistického panství. Nikdo nesmí chtít, aby zdraví dospělých a dětí trvale utrpělo podvýživou, což však neznamená, že nemáme být proti pomoci komunistické vládě prodejem obilí na úvěr, protože víme, že by tato vláda nedostatek obilí mohla skončit přidělením většího počtu pracovníků z továren na vojenský materiál na venkov. V určitých případech rozhodnout tyto věci není docela lehké, právě proto máme mít politickou autoritu, jež by důvody pro i proti zvážila a jednotnou exulantskou politiku vyhlásila. Všecky tyto úvahy vyznívají v požadavku, že exil

musí ze sebe bez milosti jako velezrádce vyloučit každého, kdo bojuje proti existenci a celistvosti československého státu a proti jeho trvalým zájmům. Boj proti komunismu velezrádce nesmí omlouvat ze zásadních důvodů našeho vlastenectví, tedy nejen proto, že každý velezrádce celému exilu škodí a komunisté ho vítají.

Vytvoření exilové politické autority je *conditio sine qua non* vši exilové politické činnosti. Jen lidé podepření takovou autoritou budou moci lépe a s větším sebevědomím mluvit s politiky a úředníky cizích států, kteří za dnešního neutěšeného stavu dostávají od nás žádosti se křížící, takže často pokládají za nejrozmumnější neudělat nic. Exilová politická autorita bude mít také větší, ne-li rozhodující, slovo v cizích rozhlasích, vysílaných v našich jazycích do Československa. Je to naše vina, že náš vliv je zatím menší, než by být měl, neboť ve své neschopnosti věci rázně řešit přenecháváme rozhodnutí vlivům nečeskoslovenským a osobám méně povolaným.

Cím déle trvá exil, tím více osob nabývá cizího státního občanství. To je nejen přirozené, nýbrž často prospěšné, a to nejen pro osoby samy, nýbrž i pro cíle celého exilu. Exil si musí přát, aby jeho lidé měli vysoká postavení v životě země, která nás hostí, a jež často toto občanství a spojenou s ním přísahu vyžaduje při obsazování důležitých míst ve svém hospodářství i kultuře. Například text přísahy Spojených států amerických při naturalizaci nevyžaduje, aby se nový občan zřekl své národnosti a své národní kultury, takže naturalizovaný exulant může často pro exulantské cíle pracovat lépe než dříve. Přísaha však vyžaduje, aby ve věcech politických stál nový občan na straně státu, jehož občanem se naturalizačním aktem stal, a to třeba i proti zájmům státu, jehož byl dříve příslušníkem. Tato skutečnost mi praví, že člověk požívající politické autority v exilu nebo lidé malého výboru, kolektivně tuto politickou autoritu vykonávající, musí být českosloven-

skými státními příslušníky, kteří přísahou vázání nejsou. Jen tací mají mít v ruce politická rozhodování, jen oni jsou přednostně svému státu odpovědní. Řečené mi však neznamená, že vykonávání těchto rozhodnutí nebo jejich prosazování se nemůže přenecchat i důvěryhodným cizím příslušníkům a delegovat je do institucí a politických sdružení, v nichž by vystupovali jako delegáti exulantské politické autority — vždy po uvážení povahy věcí. Že exilová politická autorita musí být složena jen z našich státních příslušníků, je patrné i ze skutečnosti, že jejím vzdáleným cílem vždy musí být snaha, aby byla uznána za československou vládou v exilu, a bylo by jistě absurdní, aby byla složena z cizích státních příslušníků.

Dosavadní exilová politická sdružení se někdy brání — nebo jsou bráněna svými přáteli — proti výtkám malých výsledků politické své práce vysvětlováním, že se stejně za dnešní mezinárodní politické situace, nám nepříznivé, okamžitě nic dělat nedá. Dovolují si tvrdit, že se dá dělat mnoho, že se více dělat musí, a toto své tvrzení zde podepřu jen několika odstavci, které pouze příkladmo naznačí některé body užitečné politické práce v exilu:

1. Prvním úkolem exulantské politické autority by ovšem měl být rozvrh — realistický, nikoliv však se podceňující — exilové politické práce. S tímto úkolem je hned od počátku spojen úkol daleko obtížnější: vypracovat, byť jenom v hlavním rysech, plán politické a hospodářské soustavy, která je naším ideálem po obnovení demokratického Československa, plán, k jehož uskutečnění se zavazujeme pracovat, jakož i způsob přechodu od dnešního stavu k stavu novému a dokonalejšímu. Tento plán lze podle nových skutečností vždy v podrobnostech měnit, v základních a zásadních obrysech však musí zůstat stejný. Tento plán musí být realistický a nedemagogický, musí však splňovat tužby pokud možno největší části národa, od děl-

níků a sedláků až ke vzdělanům a umělcům, a musí být, třeba jen postupně, proveditelný. Je také nutno nalézt způsob, jak tento politický exulantský program slavnostně vyhlásit a učinit známým v Československu, a to se žádostí o zaslání připomínek, které se budou zde pozorně zkoumat tak, aby program byl nakonec společným, byť nedokonalým, dílem domova i exilu. Politický exil má povinnost takový program vypracovat již proto, že debata doma o něm není možná a jen exil může sloužit za koordinační středisko všech politických tužeb a přání domova.

Proč je nutné vypracování tohoto plánu v cizině, proč nelze to přenechat na dobu po osvobození vlasti? Poněvadž předně je dobře mít připravený nějaký plán, aby chaos nebyl ani příliš dlouhý, ani příliš bolestný, a pak proto, že exil — a na to se až příliš často zapomíná — je ve své podstatě politickou opozicí proti vládnoucímu režimu, je opoziční politickou stranou, která musí mít jednotný program, aby byla jednotná a nerozervaná uvnitř. Čechoslováci ani za první republiky nebyli bohužel zvyklí na loajální opoziční stranu, na opozici Jeho Veličenstva, jak se v Anglii říkalo; v první republice byla komunistická a henleinovská opozice ke státu neloajální, a proto ani se svým programem na veřejnost nesměla. Náš program, opoziční program, však se nebude mít za co stydět, musí být programem opoziční strany tak, jako druhá velká strana v Anglii a ve Spojených státech životaschopný a realizovatelný program musí mít, aby si voliči měli možnost mezi vládnoucí a opoziční stranou vybrat. Je nesprávné od lidí — i u nás doma lidé, rozhodující ve svém nitru, jsou vlastně voliči — žádat, aby se rozhodovali mezi něčím známým a neznámým a nekonkrétním. Program opoziční strany je její jedinou zbraní proti straně vládnoucí, která může odměňovat i trestat, a je to politický nesmysl, že exil této jediné zbraně, kterou má k dispozici, dosud neužil. Dokud tak neu-

činí, je jeho podkopávání komunismu jen akademické a teoretické, v praxi málo znamenající. Opozice bez určitého, pokud možno přesného programu je opozice vykastovaná, vládnímu režimu ne nebezpečná a v sobě samé rozdělená.

2. Druhým bodem exilového národního programu, bodem, jehož uskutečnění musí postupovat současně s vytvořením exilové politické autority, je definitivní, srdečná a jasně koncipovaná dohoda mezi Čechy a Slováky, jejichž potyčky slouží jen jejich společným nepřítelům, ať již nepřítelům vnitřním nebo vnějším. V této dohodě by měli Slováci přesvědčit Čechy, že jsou politicky (ne národnostně) Čechoslováky, že svým srdcem stojí za jednotnou Československou republikou. Jednotná republika však nemusí být republikou centralistickou; proto Češi by měli zas přesvědčit Slováky, že jim přejí takovou autonomii na Slovensku, jakou si přejí mít svou v českých zemích. Podle mého mínění takové dohodě mnoho neprospívá rozprava o tom, zda nejdůležitější odstavec slovenské torontské resoluce je dobře koncipován — fakt je, že je mu těžko jednoznačně rozumět — prospělo by však velmi, kdyby si Češi a Slováci sedli za jeden stůl a dohodli se přátelsky a prakticky na tom, které věci (osoby, úřady, atd.) mají a musí být společné — v zájmu Čechů i Slováků. Předlohou by ovšem mohla být ústava americká i švýcarská, pouhé převzetí by však mnoho nepomohlo, protože jsou to věci, kde politické právo se dotýká samého života lidu. Zajisté, že prezident a sněmovna, tvořící společné celostátní zákony, musí být společné, společné musí být ministerstvo zahraničních věcí, národní obrany, financí (měna a celostátní rozpočet a daně), zahraniční obchodní politika, pošta a železnice, a možná, že i některé věci jiné. Naopak všechno ostatní — a bylo by toho mnohem víc — by patřilo samosprávě obou celků, které by si vybudovaly své správní orgány. Celostátní výdaje by bylo nutno finan-

covat z celostátních příjmů, vše ostatní by si samosprávné části státu — jako jejich okresy a obce — platily samy. To vše žádá důkladného propracování, které by nemohlo být bezvýsledné, kdyby byla dobrá vůle na obou stranách. Politika dnešního světa se žene za dvěma ideály: za naprostou svobodou každého národa a za jejich spojování ve větší politické celky. Jen jednotné Československo se svobodnými Čechy a Slováky vyhovuje oběma těmito ideálům; Čech, který by byl proti slovenské samosprávě, hřeší proti ideálu prvnímu, Slovák, který vzhlíží s úctou k Slovensku Hitlerovu, hřeší proti druhému. Jen Československo, v němž se Češi a Slováci definitivně dohodnou na svém politickém spojení, bude vhodným a silným partnerem při vyjednávání o zapojení Československa do evropského společenství. A není-li jisto, že by české země udržely své dosavadní hranice vůči Německu, kdyby se Československo rozpadlo, zdá se naopak jisté, že by Slovensko ve stejném případě neudrželo své hranice vůči Maďarsku. Nemyslím, že by si to někdo z Čechů a Slováků přál, a proto je úlohou našeho exilu užít společného boje proti komunistům k změně manželství z rozumu ve spojení srdcí a duší.

3. Velkým nedostatkem zahraniční politiky naší první republiky, jež jinak byla dobrá a jistě se neprovinila podporováním nacismu a fašismu, byla skutečnost, že si nedovedla zajistit přátelský poměr k svým sousedům. Zvláště naše sváry a Polskem byly řetězem falešných nedorozumění. Dorozumění překážela i rozdílná sociální struktura těchto zemí, vládnoucí kruhy v Polsku i v Maďarsku byly jiné než u nás. Tyto kruhy Československu nepřátelské zmizely nebo jsou bez moci, Polsko nyní vlastní celé velké Slezsko, v němž po staletí se česko-polské zájmy křížily a kde z našich rozporů měl prospěch národ třetí. Z těchto všech důvodů by se náš exil měl pokusit navázat těsnější vztahy s těmito našimi dvěma sousedy a spolupracovat s nimi

s vědomím, že patrně jen společně se osvobodíme od komunistů a Moskvy a jen spoluprací udržíme stálost poměrů ve střední Evropě. Jen přátelství středoevropských národů vyžene zasahování velmocí, východních i západních, z tohoto našeho prostoru, které bylo vždy nešťastné, a skončí světovou lítost nad rozpadnutím Rakousko-Uherska, utiskujícího své národy, plnícího však dlouho funkci pokoje a míru, byť obyčejně příliš konzervativního. V Polsku a v Maďarsku mají velkou politickou úlohu katolické kruhy, které jsou rozhodné i v jejich exilech, s nimiž se právě musíme dohodnout. I složení naší delegace při jednáních s nimi by mělo odpovídat požadavku, že jen lidé, kteří mají nějakého společného jmenovatele a nad sebou vyššího rozhodčího, se mohou sblížit ve vzájemné spolupráci.

Politický exil se má pokusit i o dohodu s Německem. Naše pozice ve střední Evropě nikdy nebude na sto procent zabezpečena, dokud nezmizí naše tisícileté nepřátelství politické a dokud tisícileté přátelství kulturní nenabude vrchu. Německo, mající svůj problém spojení s Německem východním, jistě by uvítalo, kdyby sousedilo na Šumavě a později i na Krušných horách s Československem demokratickým a přátelským. Má a zejména bude mít u nás veliké zájmy hospodářské; nezapomínejme, že i za Hitlera náš vzájemný a velmi vyrovnaný obchodní styk tvořil plnou třetinu mezinárodního obchodu Československa v dovozu i vývozu! Není důvod, proč po přechodné době bychom se k těmto obchodně politickým poměrům nemohli vrátit. Komunistické Československo je přirozeným spojencem komunistického východního Německa, západní Německo má přirozeného spojence v našem protikomunistickém exilu. Jistě by vítalo, kdyby v našem politickém exilu získalo jiná a dokonalejší spojení než ta bezvýznamná, která má. Nelze zapírat, že by Německo velmi prospělo vyjasnění situace a usnadnilo vyjednávání o otázkách, které nás dělí, kdyby samo sponte sua

zrušilo svým jménem mnichovskou dohodu, stejně již mezinárodně neplatnou a pobuřující všechny Čechoslováky, levé jako pravé. Což nepatří i ona k nacistickému dědictví, za které se jinak demokratické Německo stydí?

Komunisté násilím a jen pro dobu svého panství vyřešili hřbitovním klidem poměr Československa k jeho sousedům, stejně jako ono ovládaným komunismem. To je jejich velký klad. Demokratický exil všech středoevropských národů musí svobodně v exilu udělat smír trvalejší a srdečnější, který udělat může, protože nemluví jen za státy, nýbrž za národy. Hle, v tom je třetí velký úkol československého politického exilu!

4. Když jsem se po komunistickém puči dověděl, že velký počet našich politiků, včetně poslanců, je v cizině a obvykle také již na cestě do Ameriky, domníval jsem se, že jejich první cesta — a mnozí byli táboroví řečníci, kterýmžto slovem nemyslím nic špatného — bude ke krajanům, do jejich spolků a shromáždění. Až na krásné výjimky, poměrně nečetné, se to však nestalo; zdá se, že naši exiloví politikové byli více zaměstnáni svými vlastními spory, takže politickou práci přenechali krajanským nečetným vlastencům, ne-li komunistickým nepřátelům. Mnoho krajanů, často ponořených do cizího docela neinformovaného prostředí, takového poučení potřebovalo; je chyba, že naši exulantští politici, kteří přece uměli doma s voliči zacházet, se většinou omezili — Vojta Beneš byl krásnou výjimkou — na příležitostné proslovy při oslavách Masarykových narozenin a 28. října. Proto se stalo, že neinformovaná krajanská obec protikomunistický boj nepodporuje tak, jako podporovala dva exily minulé, ač toto podporování je v nejvlastnějším zájmu Spojených států, Kanady a jiných západních zemí, v nichž žijí. Přitom je mít na paměti, že česká a slovenská menšina, zejména v Americe, by byla stále ještě poli-

ticky potenciálně velmi mocná, kdyby jen dovedla a chtěla svou spojenou sílu uplatnit žádoucím směrem. Jinými slovy, exilová politika má zde před sebou pole nezorané, které by ze sebe mohlo a mělo vydat víc, než tak dosud učinilo.

5. Dosavadní exilová naše politika, poněvadž neměla a nevytvořila si svou *vlastní* autoritu, se příliš přiklonila k Spojeným státům americkým, které ovšem byly a jsou vedoucí protikomunistickou velmocí. Toto přiklonění by bylo jistě správné, kdyby v postupu doby Spojené státy oficiálně nelikvidovaly svou politiku osvobození střední Evropy, jsouce až přespříliš angažovány svým protikomunistickým bojem na jiných místech světa, které — možná mylně — pokládají za důležitější pro sebe. Není proto správné, že exilová politika má jen jedno želízko v ohni, ještě velmi studeném; kdybychom měli těchto želízek víc, byli bychom i pro Ameriku zajímavější. Ostatně světová politika se mění, Spojené státy a SSSR již nejsou jedinými státy, které rozhodují ve světové politice, existuje již i Evropské společenství se samostatnou Francií, existuje také mocný blok neutrálních států, který patrně v budoucnosti bude mnoho rozhodovat. Domnívám se proto, že je to anachronismus, má-li československý politický exil své středisko ve Washingtonu, říkám to, i když vím, že styky mezi naším exilem a Amerikou musí být co nejvřelejší. Náš politický exil má mít své středisko v Novém Yorku u sídla Spojených národů, nikoliv proto, že věřím v jejich velkou a rozhodnou politickou pomoc, ale proto, že Spojené národy jsou dobrou pozorovatelnou všech směrů světové politiky a lze proto v Novém Yorku navazovat styky nejen s politiky washingtonskými, nýbrž s politiky z celého světa. Je pro mne také samozřejmé, že naše politická autorita má mít filiálku i v Evropě, v Paříži, ve Štrasburku nebo v Bruselu, krátce tam, kde se bude rozhodovat o osudech a sjednocení nové Evropy.

Snad již těchto několik úkolů vyvrací tvrzení, že naše exulantská politika nemá co dělat, že může jen čekat a doufat, doufat v příznivější mezinárodní atmosféru. Takové doufání a nicnedělání však příliš zavání čekáním na válku, jako by drátěné překážky na hranicích mezi světem svobodným a komunistickým mohly být zbořeny jen zvenčí, nikoliv také zevnitř. Zboření hradeb, které kdysi obkličovaly města, bylo definitivní až tehdy, až je bořila města sama, a nikoliv vnější nepřítel. Jako přátelé národa, zavřeného v drátěných překážkách, měli bychom zvenku učinit vše, aby naši lidé doma dostali do rukou zbraně, skutečné i ideologické, aby dostali realistickou naději, že rozbití železné opony je možné. Zeď, která Československo dělí od svobodného světa, je právě tak nepřírozená a zranitelná jako zeď rozdělující Berlín. Politický exil má učinit vše, co může, aby přispěl k zbourání všech zdí ve střední Evropě.

EXIL A MORÁLKA

Bourget napsal, že exulantův duch je duchem jeho národa; » jaký jsi ty, exulante, takový je tvůj národ! « To znamená, že dokáže-li exil sám ze sebe vykřesat uspané národní ctnosti, bez nichž se mu jeho kulturní i politický program nemůže podařit, pomáhá tím také k mravnímu probuzení svého národa doma. Exulant je revolucionář ve smyslu již definovaném, a proto se musí starat, aby revolucí svých mravů uspil mravní revoluci doma. Na zlodějství a švejkovinu pobílených hrobů, které hlodají na domácí mravnosti, se revoluce k dokonalejšímu světu neprovede. Charles Péguy napsal v *Cahier d'annonce*: » La révolution sociale sera morale ou elle ne sera pas. « Povinnost exulanta být morální je mnohem větší než našich lidí doma. Proč? Protože mravnost předpokládá svobodu, kterou doma často a v mnohých věcech nemají. Čím větší svoboda, tím větší mravní odpovědnost. Komunisté doma nahradili osobní mravnost jakousi pseudomorálkou společenskou, kolektivní. Trestají většinou jen přestupky své kolektivní pseudomorálky, na osobní mravnosti jim nezáleží. Tato skutečnost je jedním z nejodpornějších skutečností komunistické vlády nad člověkem, jde proti tisíciletému vývoji lidstva. Netvrdím, že by jakous takous, přísnější nebo méně přísnou, morálku kolektivní neměly nekomunistické společnosti všech dob a národů. Tvrdím jen, že takové morálky byly jen lepším nebo horším dodatkem k morálce skutečné, která již skoro dva tisíce let je v západní civilizaci mo-

rálkou křesťanskou ... i u těch lidí, kteří křesťany nebyli. Jinde osobní mravnost měla základ v jiných náboženstvích, neboť je jisto, že náboženství je vždy základem morálky, nikoliv naopak. Skutečnost, že komunisté ze svého života a světa odstranili náboženství — zdůrazňují slova » ze svého světa «, poněvadž se jim samozřejmě nepodařilo ani ve sféře jejich fyzické moci odstranit náboženství vůbec — znamená, že zničili základ pravé mravnosti, která se u nich udržuje nebo neudržuje jen jakousi setrvačností a zvykem. Proto být mravný doma je větší zásluha, než být mravný venku, kde mezi morálkou veřejnou a osobní nejsou tak stálé rozpory, kde tyto protiklady nejsou v odporu tak očividným. Etika je jakousi teorií osobnosti. Komunismus směřuje ke zrušení osobnosti, jejímž stálým predikátem je svoboda; proto zabíjí etiku a musí ji nahrazovat státními zákony a zásahy policejními. Ze se to nedaří, čteme na mnohých stránkách komunistických novin. Je typické, že zavedli zvláštní zločin a vyšší tresty na krádež *veřejného* vlastnictví, možná, že se diví, že zákon málo pomáhá, protože nechápou, že ten, komu přikázání » Nepokradeš! « je prázdným slovem, se neptá, co je veřejným vlastnictvím a co není. Je jasné, že ani kolektivní pseudomorálce neslouží fakt, že skutečná etika, etika osobnosti, byla podkopána. Škody, které tímto způsobem komunisté na národu napáchali, jsou těžší než všechny škody hospodářské a politické dohromady. Komunismus dvacátého století ostatně vyvrcholil jen hříšné a zkažené přesvědčení, které vzniklo již ve století devatenáctém, že společnost je jediným a výlučným zdrojem mravních hodnot. Toto zrelativizování Desatera, toto zbahnění všech mravních zásad tragicky otřásl i morálkou našeho národa, učinilo ho nejdříve obětí komunismu a pak napáchalo ony škody, které jeho charakter ničí. Kdo lže, ten krade, říká naše přísloví; kolektivní morálka učí lhát, a proto také učí krást. Masaryk také věděl, že krade ten,

kdo se bojí. Lidé doma se bojí komunismu a jeho nelidskosti, proto lžou a kradou, lžou, poněvadž si denně ráno musí nasazovat kolektivní masku, kradou, aby vůbec mohli žít. V takové atmosféře jejich vina je malá, svatost řídkých lidí, kteří trvají ve své osobní ctnosti, veliká.

Albert Camus ve svém *L'Homme Révolté* napsal: » Rien n'étant vrai ni faux, bon ou mauvais, la règle sera de se montrer le plus efficace, c'est-à-dire le plus fort. Le monde alors ne sera plus partagé en justes et en injustes, mais en maîtres et en esclaves «. Tato věta přesně vystihuje stav za komunismu v Československu. Zlí nejsou v žalářích a dobří na svobodě, nýbrž naopak je vše zmateno dohromady, slušní jsou žalářováni se zločinci, zločinci sedí na nejvyšších společenských místech. President Novotný vyhlašuje amnestii a vyslovuje jméno exulantů jedním dechem s lupiči, zloději a podvodníky. Jeho amnestie je typický dokument kolektivní pseudomorálky.

Obnovení morálního stavu v národě, nejen po osvobození od komunismu, nýbrž již předtím, je velkým úkolem i nás, exulantů. Musíme být přesvědčeni, že český a slovenský člověk, který nebyl kolektivní morálkou zkažen, je člověk patřící k vnitřnímu exilu, že je naším nejvěrnějším spojencem. Musíme vědět, že kdyby se zítra do našeho domova vrátila pravá morálka, že by se hospodářský a politický komunismus rozplynul jako pára nad hrncem. Komunismus žije jen z nemravnosti, z ničeho jiného. Samozřejmě mluvím jen a jen o morálce křesťanské, nikoliv o morálce buržoazní, která velmi často za mnoho nestála a z které se komunistická pseudomorálka vylíhla. Jednou napíši esej o podobnosti těchto dvou falešných morálek, uvedu příklady, jak je to jedno a totéž trochu v jiném kontextu. Obě byly a jsou relativní, obě neuznávají, že existují zásady věčné, zakotvené v přirozeném právu a v samé podstatě člověka. Náš exil, chce-li dosáhnout

svých cílů, musí učinit vše, co může, k zlepšení mravů českého a slovenského člověka doma. Nesmí mít radost a musí tepat hříchy lidí, musí v rozhlasích i jinak žádat, aby se morálka každého člověka oddělila od nemravnosti kolektivní a komunisty učené. Nemůžeme chtít a nechceme, aby náš člověk šel s praporem na Václavské náměstí a provolával protikomunistická revoluční hesla; můžeme však a musíme na něm chtít, aby jednou za den vstoupil do komůrky srdce svého a modlil se k Bohu, aby v době své práce a ve společnosti lidí nehřešil příliš mnoho proti božskému Desateru, aby nekradl, nesmilnil, nezabíjel a nelhal. A aby ctil otce svého a matku svou a věřil v jednoho Boha.

Mravní lidé doma, patřící k vnitřnímu exilu, však nebudou našimi spojenci a my nebudeme mít žádnou možnost působit na obnovení morálky doma, nebudeme-li mravní sami nebo budeme-li se klanět jen morálce buržoazní, která byla jen o to lepší morálky komunistické, že se nepokládala za jedinou a nereklamovala pro své přívržence spásu na tomto světě. My exulanti si musíme být vědomi toho, že buržoazní morálka je příliš pragmatická, oportunistická a neheroická, a že v exilu víc na tuto morálku stůněme než na nemorálnost. My v exilu musíme nastolit zas morálku věřící ve věčné a přirozené mravní zásady, a musíme svůj mravní ideál postavit hodně vysoko — i kdybychom vždy a všude nedovedli ho dosáhnout. Příkazy exilové morálky musí být přísnější než morálky obecné — nebo dokonce morálky prostředí, v kterém žijeme. Musíme být dokonalejší než fariezové, a to znamená, že musíme být určitým exulantským způsobem méně hedonističtí, méně indiferentní k bolesti svého bližního a národa doma, že musíme být svým exulantským způsobem asketičtí. Asketismus musí být hlavní ctností exulanta a má se projevovat v exilu sterým způsobem. Ne, nikdo na něm nechce, aby se odebral na poušť a jedl kořínky a sušené kobylinky v zemích, v nichž krámy

jsou tak dobře zásobeny. Lze však na něm žádat, aby si nekoupil druhý automobil dříve, než všichni exulanti mají kde spát a co jíst, aby nedělal kariéru v úřadech a na universitách na účet svého opomíjení národního jazyka nebo zájmu o svůj národ doma, aby nedělal politiku francouzskou nebo americkou na škodu národních zájmů. Exulant také nemá posílat domů tuzež jen proto, že je to pohodlnější, než pomáhat cestou nepohodlnou, exulantský novinář nesmí brát peníze za komunistické inzeráty, ani i kdyby jimi udržel svůj protikomunistický a třebaš jinak dobrý časopis. Exulant se nesmí pro své osobní dobro snížit k lichotkám — soukromým i veřejným — cizímu státu, nesmí jízdou do Československa a užíváním nemravného kursu své měny, na který doplácují naši bratři a sestry doma, se těšit nabízeným turistickým výhodám — leda by jeho cesta se dala odůvodnit důležitým všelidským nebo politickým důvodem, který se ovšem vždy nedá vyhlásit. Exulant ani nemá živit komunistickou ubohou zásobu hodnotných valut ani pitím plzeňského piva (hle, také příklad přísné askeze!), a má kupovat komunistické knihy a časopisy jenom tak, jako třeba československé komunistické zastupitelské úřady kupují knihy a časopisy exulantské: k své informaci, které užije ve svém boji. Exulant nemá ani spěchat na vystoupení československých umělců v cizině, protože tito umělci jsou ne-svobodni; valuty, které vydělají, musí doma odvést v kursu, který je okrádá, a poněvadž všechna umělecká vystoupení v rámci tak zvaných kulturních výměn prospívají jen komunistům, když právě hodnotností svých produkcí lidem neinformovaným mají dokazovat, že vše je za železnou oponou v pořádku. Proto tak zvané kulturní výměny jsou činem velmi nekulturním — mezi kulturními státy, na příklad mezi Anglií a Francií, mezi Amerikou a Kanadou, byly by absurdní nemožností. Kultura odměřovaná na kapky a ceděná sítem politiky není kulturou vůbec, protože to není svobodná kul-

tura. A je nemorální budit zdání, že to svobodná kultura je. Ouverturu k *Prodané nevěstě* dovedly za okupace zahrát v Praze i orchestry z Berlína nebo z Frankfurtu. Češi v Praze je však nešli obdivovat, poněvadž jsme tehdy byli uvědomělejší a lepší, než jsme dnes. Nejít na taková komunistická představení, ukazující třeba kapli svatého Václava na Hradčanech — komunisté jsou příliš chytrí, než aby byli okatě komunistickými za hranicemi své moci — patří také k askezi, kterou na exulantech máme žádat. Jen na jejím podkladě pak v několika málo případech pomalu uzraje hrdinství, které národ Švejků potřebuje.

Domnívám se, že i kazatel hříšný smí a má kázat nápravu mravů. Proto jsem zde trochu kázal, abych sám sebe usvědčil z četných hříchů, jichž se takto často dopouštím.

EXIL A METAFYSIKA

Smrt je nejdůležitější fakt života na této zemi, a na rozdíl od jiných živých tvorů člověk ví, že zemře. Toto vědomí, které u člověka neexistuje jen v předpubertálním stavu, v němž se mohou ovšem nalézat i celé národy propadlé hedonismu nebo hedonistické filosofii, činí teprve člověka člověkem. Toto vědomí vytvořilo od počátku lidských dějin, v době, kdy se člověk oddělil od říše zvířecí a dostal duši, všechno lidské umění, vědu, filosofii i náboženství, které nejsou nic jiného než boj proti nutné smrti. V tomto boji, v němž člověk, jako exulant na této zemi, doufá proti naději, že nezemře, že bude žít věčně, je ona » condition humaine«, kterou se člověk liší od zvířete. Člověk jako člověk vede boj svobody proti determinismu, vede boj proti druhému thermodynamickému zákonu o degradaci energie, jemuž se vzpírá to, čemu říkáme život. Unamuno napsal, že nic není skutečné, co není věčné, Paul Tillich při posuzování mnohých moderních lidí, kteří přestali myslet na poslední věci člověka, mluví o » lost dimension«.

Exulant, který ztratil již jednu dimenzi — svůj domov — byl by nejnešťastnějším tvorem, kdyby ztratil i svou » dimenzi« věčnou, svůj domov na věčnosti. Kdyby nevěřil ve svou spásu na onom světě, kdyby v sobě samém nevyřešil svůj postoj a poměr k Bohu. Dostojevský v jednom svém románu říká, že otázku člověka nelze rozřešit bez vyřešení otázky Boha. Vyřešení otázky člověka je proměnit se v osobnost, tedy v něco,

co není dědičné, co je stvořeno s pomocí Boha. Proto jsme tolik mluvili o exulantské osobnosti, která neumírá daleko od domova, ale žije životem věčným.

Člověk, který stojí na zemi a svou duší se dívá k nebi, je stvořením paradoxním, protikladným, což ovšem neznamená, že je stvořením protismyslným nebo nesmyslným. Naopak, paradoxní situace člověka, postaveného mezi zemí a nebem, mezi dočasností a věčností, vyžaduje, aby se studovala. » *L'homme est fait pour infini* », říká Pascal, tento vědec a jeden z největších matematiků, protože ví, že bez pojmu nekonečna, které nenajdeme svými smysly na tomto světě, je matematika nemožná. Paradoxností situací člověka se zabývá metafysika, kteréhožto jména poprvé užil vědec Aristoteles pro popsání oněch sfér, tak vyloženě lidských, které leží » vedle « nebo » nad « fyzikou. Paradox je něco, co musí a má u opravdového člověka vyvolávat pravou vášně myšlení, myšlení bez paradoxu je jako rozumná láska k poznání bez vášně. Metafysické poznání je poznání vášnivé, do něhož člověk neinvestuje jen část svých znalostí, nýbrž celé své já, celého člověka.

Komunismus, který vlastně zničil všecku filosofii, podřídil ji vědě, popírá — zcela v duchu svého ateismu — užitečnost metafysiky. Prohlásili, že paradox, protiklad, je nesmysl, že není tajemství, která by nemohla být jednou vyřešena. Nemohli však prohlásit, že neexistuje smrt, nemohli prohlásit, že ji odstranili. Stavějí se jen, jako by nebyla, podobají se pštrosovi strkajícímu před nebezpečstvím hlavu do písku. To je jejich eschatologie, to je marxistické učení o posledních věcech člověka, které vede k předpubertálnímu stavu. A víc, správně bylo řečeno, že komunistický materialismus sluší nestatečné touze po návratu do mateřského lůna. Škrtnutí tajemství ze života, vyloučení metafysického myšlení, se však strašně mstí, těžké nervózy, sebevraždy a pocit osamocení jsou běžným úka-

zem ve společnosti, která se posmívá metafysice. » Pourquoi sommes-nous tristes? «, ptal se již roku 1889 racionalistický Anatole France. Proč ona nuda a bezútěšná únava domova, která pronásleduje naše lidi doma? Tvrdím, že to všechno jsou metafysické nemoci, které pěkně na sobě popsal jeden bývalý exulant ve svém článku ve *Svědectví*, nazvaném » Jak žít? « a který dával spíše poučení o tom, jak co nejdříve umřít.

Protože komunismus svou nebásnickou a přizemní tendenci protimetafysickou zabíjí u nás naši národní tvořivost a protože exulanti, potopení více než kdo jiný do toho, čemu se říká » la condition humain «, musí proti této tendenci bojovat, navrhol jsem ve své přednášce na sjezdu Společnosti pro vědy a umění v Novém Yorku roku 1964, aby exil, jako svůj nejvlastnější úkol, studoval roli metafysiky na život národa a její vliv na kulturu, především na kulturu naši. Několika větami jsem odůvodnil, že dvě velká období, gotické a barokní, kdy jsme závodili s Evropou o prvenství v umění, byla obdobími, kdy český národ měl metafysiku ve své krvi, kdy věřil v tajemství, z nichž se rodí něco z ničeho. Snažil jsem se dokázat, že všechno velké umění literární je paradoxní svou povahou, že je uměním metafysickým — od svatováclavského chorálu, přes *Labyrint světa*, přes Máchův *Máj*, až k oněm posledním básním Josefa Hory, který podle Václava Černého na konci svého života přešel od poezie sociální k poezii metafysické. I sem do tohoto eseje patří tato výzva k studiu metafysické otázky a její důležitosti pro život národa, a proto ji opakuji s odvoláním na to, co bylo zde již řečeno dříve: bez zavěšení se do bodu Omega náš exil nezvládne síly, které pracují proti němu; proti materialismu a hrubé moci lze vítězně bojovat jen spirituálností, která se nepřátel neleká a na jejich množství nehledí. Nejzranitelnější Achilovou patou komunismu není hospodářské bankrotářství nebo odpor k policejnímu režimu, nýbrž fakt, že komunismus

odstranil metafysiku a s ní i náboženství, aniž současně odstranil osudovou nutnost smrti. Zde musíme nasadit svou páku, abychom komunismus vyhodili ze sedla. Poměry hospodářské se mohou zlepšit a policejní režim uvolnit, a komunismus zůstane komunismem. Kdyby však bádání a myšlení metafysické nastoupilo v Československu na místo, které mu patří, pak by bylo po komunismu, svůj boj bychom vyhráli. Vnitřní exulanti jsou lidé, kteří — osamoceni před tváří smrti — přemýšlejí o metafysických otázkách života a smrti. Jsou to lidé, kteří pohrdají komunistickou doktrínou, podle které je člověk nástrojem a nikoliv cílem. S touto milionovou armádou metafysické síly musíme žít spojeni v duchu a v pravdě, a musíme věřit, že poražení našeho nepřítele je jen otázkou času, který nezalekne člověka rozmlouvajícího denně s nekonečností a věčností.

Kultura se definovala jako užívání symbolů. Symbol — opakujeme jen to, co jsme si již řekli — je most mezi zemí a nebem, mezi hodnotami historickými a věčnými. Tak zvaný socialistický realismus, neznající symbolů v tomto pravém slova smyslu, a celá pseudo-filosofie, která za ním stojí, zahyne jako komunismus sám, protože tleská jen hodnotám dočasným a posmívá se hodnotám věčným. Historie zanikne v historii nové, jako zanikají říše a kultury nezavěšené ve věčnosti. Arnold Toynbee dobře ukazuje, že náboženství nepodléháji tomuto zákonu degradace kulturní energie, že procházejí hřbitovy národů a kultur jako Fénix popelem. A že jen méně dokonalá se proměňují v dokonalejší a vyšší. Proto jen blázen, určený k zániku, se k nejvyššímu náboženství nepřikloní, k náboženství s nejvyvinutější metafysikou, která je nezranitelná. Exulant zde má být dědicem vzdělanců, kleriků, dědicem a příslušníkem kněžské třídy. A český a slovenský exulant je v exilu proto, aby odčinil zradu vzdělanců, spáchanou falešnými proroky a »kleriky« na našem národě v devatenáctém a dvacátém století, zradu, která

vedla přímo k 25. únoru 1948. To je historická úloha našeho exilu, úloha nejvyšší a nejobtížnější, bez jejíhož splnění všechno naše usilování je zbytečné a nicotné.

Podle Otokara Březiny je národ společenství mrtvých, živých a nenarozených. Tělo každého z nás se obrátí samo a osamoceně v prach a popel, duchem však můžeme být ve věčném spojení s celým národem — mnohem víc než komunisté doma, kteří tento metafysický řetěz roztrhali. Spojení tímto řetězem, který je současně řetězem paradoxní svobody, která nikdy není z tohoto světa, snáze vyřešíme všechny otázky, které nás v exilu mezi sebou rozdělují a které nás oddělují od lidí doma. Kdo podává ruce našim velkým zemřelým a našim potomkům, bude umět i stisknout ruku svým současníkům. Všecky exilové nesváry nejsou než projevem nedostatečného metafysického myšlení a pokračování v oné komunisticko-buržoazní filosofii, kterou jsme všechno, co jsme měli, prohráli již doma.

Pro nás Čechy a Slováky, chceme-li být spojeni se svými velkými mrtvými a s evropskou kulturou, k níž jsme vždy patřili, přichází v úvahu jen metafysika křesťanská. Všecko koketování s náboženstvími východními — například se zenbuddhismem — není než nepromyšleným projevem hladu moderního mladého člověka po věčných metafysických pravdách. Křesťan věří, že je na této zemi exulantem, již proto křesťanství exulantovi sluší. Exulant je poutník v labyrintu světa, který hledá ráj srdce. Jen křesťanský exulant není netrpělivý a je věrný. Jako Homo viator nezabloudí z pravé cesty — ví, že křesťanství je jediná filosofie — pro jednotlivce i pro masu — která se může postavit proti pseudofilosofii marxistické a komunistické, a která jediná, a to i za železnou oponou, se proti němu statečně staví a kterou se nepodařilo komunismu zničit. Exulant ví — ach, jak jistě to ví! — že křesťanství bude i tehdy, až se na komunismus zapomene. Že stojí na

skále věčnosti, a naprosto není domem, který dříve nebo později bude povalen návaem větru a přívalem deště.

At' si říká kdo chce co chce, naše doba, doba exulantů, doba ohrožená atomovou katastrofou, hledá nikoliv třídní boj, ale Lásku, hledá vědomě nebo nevědomě Boha, hledá nové a moderní prožití křesťanství, které je učením Lásky. I moderní ateisté Boha podvědomě hledají, jejich ateistická víra není než nenasyčeným theismem. Exulant hledající Boha je — kafkovsky řečeno — » dans le vrai « a může být dnes světu tím, co mu Ježíš ve svém Kázání na hoře uložil konkrétněji než komu jinému: být solí země.

V ČEM JE SLAVA EXILU?

Končím svá slova věřícího exulanta, končím své *Epistulae ex Ponto*, své exulantské krédo, své hledání svého jména, svůj pokus o pochopení bídy a slávy exilu. Mýlí se však, kdo se domnívá, že sláva exulantova tkví v jeho vítězství nad protivníkem. Nikoliv, tak jednoduché to není.

Sláva exulantova je v boji, nikoliv ve vítězství. Vítězný exulant přestává být exulantem a stává se malým člověkem chtějícím sbírat plody své práce. Jak to říká věčně moderní Bhagavadgita? » Jen na boj máš právo, a nikdy na jeho výsledek. Necht' naděje na vítězství nikdy není pohnutkou tvého zápasu. Ubozí jsou ti, kteří bojují jen pro kořist svého boje. « Avšak proč jít pro poučení do filosofie nekřesťanské? » Hledáš mě, « říká Ježíš Pascalovi, » a proto jsi mě již našel. « A Simone Weilová v knize *La Pensanteur et la Grâce* vysvětluje: » Toute forme de récompense constitue une dégradation d'énergie — il faut être un temps sans récompense, naturelle ou surnaturelle. « Exulant tentokráte nesmí pracovat za odměnu, musí se jí předem zříci, a to aktem závazným. Není a nemůže být vůdcem a autoritou exilu, autoritou kulturní nebo politickou, kdo se předem každé odměny doma nezřekne, kdo v exilu pracuje pro vítězství, a nikoliv pro boj sám. Jen onen exulant je slavný — a k tomu jsem došel při skloňování exulantova jména — kdo jako hrdina padne v boji. » Hrdina « doma ověnčený a ořádovaný je bytostí vždycky trošku směšnou. Takovým » hrdinům « se ovšem bude zdát

směšný autor tohoto eseje. Nepsal jsem ho však pro ně, kéž ho odložili již po prvních stránkách! Nepsal jsem ho, abych se líbil, nýbrž abych hledal Pravdu. Neboť neosvobodí-li a nezachrání náš národ Pravda, nezachrání a nespasí ho nikdo a nic.

Stoddard, N. H. v srpnu 1965.

OBSAH

Poutník stav exulantský prohlédá	5
Exil jako zvětšovací sklo	7
Básníková výzva	10
Exil jako zjev obecný	12
Co znamená slovo »exil«?	17
Pokus o pochopení bídy a slávy exilu	20
O exilu »dogmatickém«	22
Kde domov můj?	26
O potřebě kořenů	29
O jakosti exilu	31
O vnitřních exulantech	35
O exilu zdravém a nemocném	39
Exulanti a mateřská řeč	42
O smutku exilu	46
Exil a jeho program	51
Revoluce v exilu a exil revoluční	57
Svoboda k čemu?	62
Demokracie a exil	66
Věda a umění v exilu	69
O exilové politice	76
Exil a morálka	89
Exil a metafysika	95
V čem je sláva exilu?	101